

Fábian Armin Vincentius¹:

Egyedi jellemvonások a modern dél-koreai kereszténységben

Unique features of Christianity in modern South Korea

A „Han folyó csodája” kifejezésről sokan hallottak Dél-Korea rendkívül gyors és drámai fejlődésének eredményeként, ám az talán kevesek számára ismert, hogy a Japántól való felszabadulást (1945), illetve a koreai háborút (1953) követően a kereszténység is komoly áttörést ért el az országban. Jelenleg a lakosság több mint negyede, 13.5 millió személy vallja magát kereszténynek, a domináns protestáns felekezetek mellett pedig számottevő a hozzávetőlegesen 5 millió katolikus száma is. Mindez nemcsak a régióban található többi államhoz viszonyítva különleges, hanem azt is jelenti, hogy a Dél-Koreában élő keresztények aránya meghaladja az országban létező többi vallás követőinek számát együttvéve. A folyamat különösen érdekesnek tekinthető azon szempontból, hogy a távol-keleti állam teljesen más kulturális, vallási és történelmi szempontok alapján fejlődött a kereszténység megjelenése előtt, napjainkra azonban mégsem a sámánizmus vagy a buddhizmus, hanem a kereszténység bír központi szereppel vallási életében. Jelen tanulmány célja épp arra választ adni, hogy milyen okoknak köszönhetően volt képes a kereszténység hívek sokaságának bevonására, illetve milyen egyedi, Dél-Koreára jellemző sajátosságok alakultak ki a fejlődés eredményeként. Jelen kutatás során egy rövid összefoglaló keretén belül szó esik a kereszténység Korea területét érintő kezdeti megjelenéséről, majd külön fejezetekben olvasható a katolicizmus, ortodoxia, anglikanizmus és protestantizmus helyzete. A munka autenticitásához és részletességéhez hozzájárul, hogy a szerző kilenc kvalitatív interjút készített a különböző felekezetek képviselőivel, illetve dél-koreai tanulmányútja során személyesen is meglátogatta több felekezet lényeges helyszíneit.

The term "Miracle on the Han River" has been heard by many as a result of South Korea's fast and dramatic development, but it is probably known to few that in parallel Christianity managed to gain as well a significant popularity in the country after the liberation from Japanese occupation (1945) and the end of the Korean War (1953). Currently, more than a quarter of people living in South Korea consider themselves as Christians, and in addition to the dominant Protestant denominations, the number of Catholics is also significant with a number of around 5 million followers. The high share of Christians may seem peculiar not only compared to other states in the region, but also by acknowledging that before the emergence of Christianity Korea evolved based on different, cultural and religious principles. Still, instead of Buddhism or Shamanism nowadays Christianity has a central role in the religious life of South Korean people. This study attempts to find the main reasons behind the remarkable popularity of Christianity, as well as to show the unique features of South Korean Christianity resulted by the distinctive development. After a short introduction presenting the first stage of Christianity on the territory of Korea, the main features and situation of different Christian branches are discussed, namely Catholicism, Orthodoxy, Anglicanism and Protestantism. Contributing to the authenticity and detail of the work, nine qualitative interviews with representatives of different denominations are included, all conducted by the author during his study

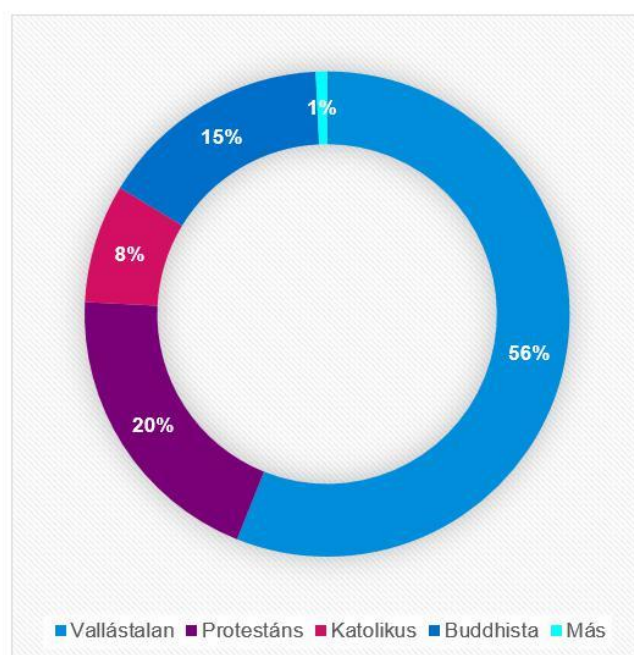
¹ Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Nemzetközi tanulmányok MA, regionális és civilizációs tanulmányok specializáció hallgatója (korábban az Eötvös Loránd Tudományegyetem Keleti nyelvek és kultúrák koreai szakos hallgatója)

trip to South Korea. Also, as the author had the opportunity to visit important religious sites during his field trip in Seoul, his experiences are briefly reported too in the study.

Bevezetés

Irracionális jelenségek vizsgálata soha nem egyszerű feladat. Ezen jelenségek közé tartozik a hit is, melynek elemzése a XXI. századi Dél-Koreában fokozatosan izgalmas kihívás. A Koreai-félsziget déli részén olyan folyamatok zajlanak, melyek nemhogy a távol-keleti, hanem a zsidó-keresztény kultúrkörhöz tartozó területek tendenciáival is szembemennek. Az elmúlt évek statisztikái és tapasztalatai ugyanis azt mutatják, hogy a demokratikus értékek elfogadása, a globalizáció, és a gazdasági fejlődés nem idegeníti el az egyéneket a hittől, a spirituális életmódtól, ahogy gyakran az intézményesített vallástól sem – legalábbis Dél-Koreában nem.

A különböző vallásokhoz formálisan is tartozó egyéneket vizsgáló legutóbbi hivatalos statisztikák a Koreai Köztársaságban² 2015-ben születtek. A KOSIS (Korean Statistical Information Service) adatai alapján a több mint 49 millió lakos közül bő 21,5 millió vallotta magát vallásosnak, a keresztények száma – katolikusok és protestánsok egyaránt – pedig hozzávetőlegesen 13.5 millió személy.

KOSIS 2015, "성, 연령 및 종교별 인구 - 시군구"

Mindez azt jelenti, hogy az adatok szerint a dél-koreai lakosság 27,65%-a hivatalosan is keresztény. Ez kevesebb, mint a magát valláshoz nem tartozónak valló 27.5 millió személy, azonban több, mint az országban létező többi vallás követőjének száma összesen [KOSIS, 2015]. Következésképpen levonható, hogy egyrészt a lakosság közel egyharmadát közvetlenül érinti a kereszténység fejlődése és aktuális helyzete, másrészt a különböző keresztény felekezetek a dél-koreai vallásos életmód vezető erejévé nőttek ki magukat. Bár a számtalan keresztény felekezet közti különbség és egyéni jellemvonás miatt megtévesztő lehet egy közös erőnek nevezni a vallást, az európai történelemhez képest – ahol gyakorlatilag évszázadokon keresztül a kereszténység “monopóliuma” következményeként a különböző felekezetek szétválása, lemorzsolódása nagyobb

² A továbbiakban Dél-Korea.

hangsúlyt kapott - egy más kulturális, vallási és történelmi alapokon álló távol-keleti állam esetében a kereszténység fogalma sokkal inkább jelent valami egységeset.

Kutatásom aktualitását egyrészt a statisztikai adatok és a koreai szerzők által írt tanulmányok, másrészt a Dél-Koreában készített személyes interjúk biztosítják. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tudományszervezési és Kutatási Pályázatának támogatásával két hetet tölthettem Szöulban, mely idő során több interjút készítettem a különböző keresztény felekezetek képviselőivel. Célom volt, hogy minél több felekezet képviselőjével beszélgessek, illetve az, hogy mind koreai, mind Dél-Koreában élő külföldi vallási képviselőket megismerjek. Ennek eredményeként Dél-Koreában összesen öt interjú készült. A meginterjúvult személyek között két, lassan öt évtizede Dél-Koreában élő európai pap, egy aktívan szolgáló ortodox pap, egy nyugalmazott anglikán lelkész, illetve egy újkeletű protestáns egyház pásztora volt. Ehhez párosulnak beszélgetések több olyan kis közösség képviselőjével, melyek aktív, utcai tevékenység által képviselnek evangelizációs törekvéseket. Ezen beszélgetéseket nem nevezném interjúknak, azonban értékesek, ugyanis a csoportok a koreai kereszténység részévé váltak az elmúlt időszakban. A különböző nézőpontok megértése érdekében négy jelenleg Rómában tanító és tanuló római katolikus pappal és papnövendékkal is készítettem interjút³. A beszélgetések a kvalitatív kutatás részeként szolgálnak, ugyanis az interjúalanyok hitük, nézetük, személyes mindennapi tapasztalataik, illetve az általuk átlátott folyamatok tudatában próbálnak választ találni kutatásom fő kérdéseire. Ezen kérdések pedig – melyek már a címben is megfogalmazódnak – a dél-koreai kereszténység mai helyzetére, annak egyedi jellemvonásaira, főbb kihívásaira keresik a választ. Vajon miért örvend a kereszténység népszerűségnek manapság Dél-Koreában, miként befolyásolja az egyének és a társadalom életét a keresztény hit, mi teszi azt igazán különlegessé, illetve milyen sürgős ügyek megoldásán kell a leginkább dolgozzanak a felekezetek?

Egy ok, több út

A kereszténység története Korea területén kétségkívül több évszázados hagyománnyal rendelkezik. Kim Han Sik [1983:5] kutatásában például arról ír, hogy a koreaiak legkésőbb a XVII. században már megismerkedtek a kereszténységgel – többek között Matteo Ricci olasz jezsuita szerzetes művei által –, de a kereszténység akár már a XIII. és XIV. század között is elérhette a félszigetet, viszont erről nincsenek történelmi bizonyítékok [Cavanaugh, 2017].

Dolgozatomban nem a kereszténység kezdeti alakulásával foglalkozom, már csak azért sem, mert a XX. század közepén a félsziget két részre oszlott, a szabad vallásgyakorlás pedig csak az ország déli részén vált elérhetővé – még úgy is, hogy egy évszázaddal korábban Phenjan a *'kelet Jeruzsáleme'* nevet viselte [Csoma, 2018:197-204].

1953-at követően Dél-Koreának nem sikerült kihevernie a véres háború okozta traumát, ugyanis folyamatos belső, illetve külső konfliktusok árnyékkolták be a fiatal állam életét. Az első években továbbra is érezhető gazdasági válság és politikai instabilitás elégedetlenséget váltott ki – köztük gyakori tüntetéseket, melyek közül kiemelhető a Li Szin Man⁴ lemondását eredményező

³ Több katolikus interjúalany fogadta el a meghívásom, ennek köszönhetően több beszélgetést folytattam katolikus képviselővel. A felekezetek képviselőit arányosan kerestem fel, azonban több helyről nem érkezett válasz, vagy nem volt nyitottság interjúra sem angolul, sem koreaiul.

⁴ 1948 és 1960 között Li Szin Man töltötte be az elnöki pozíciót, lemondása 1960. április 27-én történt. Egy év múlva vértelen katonai puccsal Pak Csong Hi vezetésével katonai diktatúra jött létre, majd Pak hivatalosan is elnök lett. 1979-ig töltötte be az elnöki pozíciót, halálát a titkosszolgálat vezetője okozta. A valódi parlamenti demokrácia Cson Duhvan 8 éves elnöksége után jött létre.

áprilisi forradalom is –, emellett az erős amerikai befolyás, illetve a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság⁵ jelentette fenyegetés megakadályozta Dél-Korea békés és organikus fejlődését. A dél-koreai állam közel négy évtizedig – kiemelve Li Szin Man, Pak Csong Hi és Cson Duhvan hosszabb elnökségeit – küszködött a demokratikus elvek gyakorlatba ültetésével, ez pedig teret engedett a keresztény felekezetek növekedésének. Ezen indokot fontosnak tartja Mr. J.⁶, Rómában oktató római katolikus pap is: *“Társadalmi-politikai szemszögből érdemes megvizsgálni a kereszténység sikertörténetét. A különböző felekezetek növekedése a 70-es és 80-as években történt. Szeretném elkülöníteni a katolikus, illetve a protestáns felekezetek sikerét, ugyanis más okból haladtak előre. A katolikus egyház főként a demokrácia iránti elkötelezettség miatt tudott növekedni. Akkoriban Dél-Korea katonai diktatúra alatt állt. Az emberi jogokat különböző módokon sértették meg. Sok katolikus pap emiatt lázadt a diktatúra ellen. Rengeteg nem hívőt lenyűgöztek a bátorságukkal, akik ezután katolikusok szerettek volna lenni. Kétségtől jó néhány protestáns lelkipásztor is harcolt a társadalmi igazságosságért. Mégis a protestáns egyházak hatalmas növekedése a követők számát tekintve a pünkösdi-karizmatikus mozgalmak által nyújtott mega-gyülekezeteken (megachurch)⁷ keresztül történt. Ezen közösségek képviselői politikailag gyakran rendkívül konzervatívak, sőt, ellenségesek a más vallási felekezetekkel, illetve társadalmi igazságosságért küzdő csoportokkal szemben. Az évtizedek során sokkal inkább saját jólétük elérésére törekedtek. El kell azonban ismerni, hogy evangelizációs stratégiájuk hatékony a követők számának növekedését illetően. Napjainkban sokan úgy gondolják, hogy a katolikus egyház békés és morálisan tiszta képe a fő indok, hogy valaki katolikus legyen, míg a protestáns egyházak aktív társadalmi és politikai tevékenysége, illetve pénzügyi stabilitása vonzóerő a hívek számára.”*⁸

A XX. század második felében a növekedés számokkal is alátámasztható, ugyanis a vallást követők száma hatszorosra nőtt, a témát vizsgálók szerint pedig a kereszténység fejlődéséhez a japán invázió által okozott szégyenérzet, a koreai háború traumája, az emberi jogokért való küzdelem, illetve a gyors iparosítás és urbanizáció is hozzájárult [Kim, 2002: 291-292.]. Az Ázsiai Keresztény Konferencia (CCA) alá tartozó Teológiai Gondokkal Foglalkozó Bizottság (The Commission on Theological Concerns of the Christian Conference of Asia) már 1981-ben levonta azon konklúziót, mely szerint a vallások és a politikai folyamatok a koreai társadalomban összekapcsolódnak. Eszerint a protestáns egyházak álltak ki a leghatározottabban a japán gyarmatosítás ellen⁹, míg a katolikus egyház a demokratizációs folyamatok élén járt az 1960-as évektől kezdve [Kim, 1981: 47-53.]. A társadalmi változások előidézéséhez az is hozzájárult, hogy keresztények jelentős szerepet vállaltak a dél-koreai politikai életben. 1952 és 1962 között például a politikában vezető szerepet betöltők 32%-a protestáns keresztény volt, ami azért is meglepő, mert akkoriban csak a lakosság 4%-a vallotta magát protestánsnak [Kim, 2002: 301-302.].

Jelzésértékű, hogy az elmúlt 20 évben három magát kereszténynek valló személy töltötte be az államelnöki tisztséget az országban. 1998 és 2003 között az a Kim Dedzsung volt az ország elnöke, aki közéleti pályafutása során számos megpróbáltatást és halálközeli élményt tudhatott maga mögött. 2000-ben a Nobel-békedíj elnyerését követően hitéről őszintén és nyíltan nyilatkozott: *“Abban a*

⁵ A továbbiakban Észak-Korea.

⁶ Mr. J. 51 éves koreai származású, Rómában élő férfi, tudományos fokozattal rendelkező oktató és római katolikus pap. Nevét nem kívánta felfedni.

⁷ A megachurch kifejezést azon protestáns közösségekre szokták használni, melyek egy átlagos hétvégén több mint 2000 tagot vonzanak az eseményekre.

⁸ Részlet a szerző beszélgetéséből Mr.J. atyával 2018 novemberében.

⁹ Korea 1910 és 1945 között japán gyarmatként elvesztette függetlenségét.

hitben életem és élek továbbra is, hogy Isten mindig velem van. Tapasztalatból tudom ezt. 1973 augusztusában a Japánba való száműzetés során elraboltak a hotelszobából a katonai kormányzás hírszerző ügynökei. Az incidens híre megrázképtette az egész világot. (...) (Az ügynökök) megkötöttek, eltartották a szemem és betömtek a szám. Amikor épp próbáltak ledobni (a hajóról), Jézus Krisztus jelent meg tisztán előttem. Belekapaszkodtam és könyörögtem hozzá, hogy mentsen meg. Abban a pillanatban egy repülő szállt le az égből, hogy megmentsen engem a haláltól.” [Kim, 2000]. Kim 1980-ban a kvangdzsui mézarlásként elhíresült véres tüntetés¹⁰ után bűnbakként halálbüntetésre számíthatott, azonban többek között II. János Pál pápa is kiállt mellette, kérve büntetése enyhítését [Catholic News Agency, 2009]. 2008 és 2013 között I. Mjongbak töltötte be az elnöki tisztséget, aki a Szomang Presbiteriánus Templom tagja [REUTERS, 2011]. 2017-től pedig a magát római katolikusnak valló Mun Dzsein a köztársaság elnöke [Gaetan, 2017]. A tény, hogy három keresztény személy is demokratikusan, a nép felhatalmazása által tölthette be elnöki pozícióját, jelzi, hogy a dél-koreai lakosság – legalábbis annak többsége – nem diszkriminálja a politikusokat a keresztény hit miatt, sőt, bizonyos esetekben pont emiatt biztosítja támogatásával.

A vallások Dél-Koreában nem egyszerűen spirituális és hitbeli jellegük által váltak vonzóvá, hanem a közéleti és szociális problémák megoldását célzó igényük miatt is. Bár a bevezetésben szó esett arról, hogy a kereszténység fogalma sokkal inkább jelent valami egységeset Dél-Koreában, a felekezetek elkülönülve működnek, így a következő fejezetekben a kutatásban is szétválasztásra kerülnek a különböző közösségek. Elsőként a félsziget területén való megjelenés időrendi elsőbbsége miatt a katolicizmus, ezt követően a kisszámú keleti ortodox közösség kerül bemutatásra. A továbbiakban szó esik a protestantizmus peremén elhelyezkedő anglikanizmusról, illetve a protestantizmus általános jellemzőiről.

A koreai katolicizmus helyzete

2018 áprilisában a CBCK (Catholic Bishops' Conference of Korea) publikálta a 2017 végére vonatkozó, katolicizmussal kapcsolatos statisztikákat. Eszerint a lakosság 11%-a, 5.8 millió személy tartozik a felekezethez, ami 1.3%-os növekedést jelent 2016-hoz képest – vagyis több mint 70 ezer új hívőt. A nemek eloszlását tekintve a katolikusok 57.5%-a nő, 42.5%-a férfi, míg életkor terén a leginkább hívő kategória az 55-59 évesek csoportja. A vallás képviselőit nézve 2 bíboros, 42 püspök, 5160 koreai pap, illetve 158 külföldi pap tevékenykedett.¹¹ A papok közül 2214 személy végzett plébániai munkát – 886 Szöulban –, míg átlagosan 1326 hívő tartozott országszerte egy plébániához. Érdekes adat, hogy a szerzeteseket illetően 10143 női szerzetes volt aktív 121 különböző rendet képviselve, míg csak 1593 férfi 46 rend tagjaként. Ez 86.4%-os női dominanciát jelent. Ami a hívek jelenlétét illeti, vasárnaponként átlagban a katolikusok 19.4%-a vett részt szentmisén. A megkereszteltek száma 2017-ben 96794 volt, ami 15.7%-os visszaesést jelent a 2016-os évhez képest. Az a tény azonban, hogy a keresztelések több mint 70%-a felnőtt személyeket érint, azt jelentheti, hogy tudatos, saját döntést hozó személyek válnak a katolikus egyház tagjaivá. A megkötött házasságok száma 15842-re csökkent – ami 8.6%-os visszaesés 2016-hoz képest –, igaz, a házasságok száma vallástól függetlenül is csökken az országban [CBCK, 2017]. A számok alapján Kim Dongil,

¹⁰ A politikai tevékenység betiltása, több mint 20 ellenzéki képviselő őrizetbe vétele, illetve az egyetemek működésének felfüggesztése tüntetéseket eredményezett. A legnagyobb tüntetések a Csolla-tartománybeli Kvangdzsuban történtek, ahol május 18-án indult meg az úgynevezett demokratikus mozgalom. A koreai beszámolók szerint több mint 600 ember vesztette életét, de külföldi elemzők ezt a számot akár 2000-hez is közelítik.

¹¹ A statisztika a szemináriumi tanulóikat végzőket is magába foglalja.

Rómában tevékenykedő 43 éves pap úgy látja, hogy a sikertörténet – legalábbis katolikus vonatkozásban – egyre inkább hamis nézet: *“Dél-Koreában az emberek többsége csak statisztikailag hívő. Igaz, hogy a népesség több mint 25%-a keresztényként tekint magára, de nehéz azt megmondani, hogy a kereszténység valóban befolyásolja-e a társadalmat. A hitoktatás és az őszinte keresztény lelkiesség ma nem kapcsolódik a mindennapi élethez. Sok keresztény hívő ma elfogadja azon morális és kulturális értékeket, melyek általában elfogadottak a világban, azonban elutasítottak a dogmák által. ... A fejlett ázsiai országok nyugatiassá váltak.”*¹²

Fontos megemlíteni, hogy a CBCK adatai különböznek a 2015-ös KOSIS adatoktól. Utóbbi alapján a több mint 49 millió mért személy közül 3 millió 890 ezer katolikus, vagyis a lakosság 7.9%-a. A majdnem 2 milliós különbség a statisztikák között különösen nagynak mondható.

Személyes tapasztalatok szerzése érdekében meglátogattam több szülői katolikus plébániát, elsőként a turistáktól nyüzsgő, magas üvegépületek között megbúvó Mjongdong-székesegyházat.

A Mjongdong székesegyház reggel és este.¹³

Imádkozó hölgy a Szűz Mária szobornál és a templom bejárata.

¹² Részlet a szerző beszélgetéséből Kim Dongil atyával 2018 októberében.

¹³ A dolgozatban felhasznált összes kép a szerző fotója.

Az érseki egyházmegyéhez tartozó templom nevét a szeplőtelenül fogant Szűz Máriáról kapta. 1898-ban készült el és Dél-Korea legnépszerűbb katolikus helyszínének tekinthető. Már a templom építése előtt is - 1784-től kezdődően -, a Csooszon államalakulat¹⁴ idején létezett katolikus közösség Szöulban, mely frekvenciát az akkor "Mjang rje-bang"-nak nevezett városrészt. A székesegyház építésében fontos szerepe volt a Párizsból érkező Eugene Coste atyának, aki misszionáriusként 1882-ben kezdte el a templom terveit készíteni. A templom alaprajza kereszt alakot formál. A főépület 23 méter magas, míg a harangtorony 46.7 méter. Az épület neogótikus stílusban készült, az építéshez pedig 20 különböző típusú égetett vörös és szürke téglafajtát használtak. A székesegyház mögött az udvar végében található egy Szűz Mária szobor, melyet 1948-ban készítettek Franciaországban a templom megépítésének 50. évfordulójára.

Hasonló jelentősége van a bejárati lépcsőtől bal oldalra található lourdes-i Szűzanya alkotásnak, melyet 1960-ban szenteltek fel annak érdekében, hogy a Koreai-félsziget békéjének megőrzéséért imádkozzon. A többi alkotás között találhatunk néhány, a koreai történelem számára jelentős motívumot, például az első koreai pap, Szent Kim András¹⁵ szobrát. A belső tér a gótika "univerzalizmusának" köszönhetően nem különbözik a hasonló stílusban épült európai székesegyházaktól. Az üvegfestmények például az Európában is megszokott célnak feleltek meg, szerepük megértetni az írástudatlan hívekkel a Szentírás történeteit [The Seoul Guide, 2012].

Látogatásom során volt lehetőségem beszélgetni az ír származású Dennis Monaghan atyával, aki 1969 óta szolgál Dél-Koreában, jelenleg pedig a székesegyház vasárnap reggel 9 órai angol nyelvű miséjét celebrálja.

*"Közel 50 éve élek itt. 1969-ben – és leginkább a háborút követő években – nagy számban jöttek hívek a templomokba, de főként a segély miatt. Az amerikai fél észrevette, hogy a kormány nem igazságosan osztja szét a segélyt, ezért a protestáns, illetve a katolikus templomokra bízta azt. Elsősorban lisztet osztottak szét az emberek között. Több pap elutasította a segély miatt érkező személyek megkeresztelését, sokan ugyanis azért szerettek volna megkeresztelkedni, mert azt hitték, akkor több segélyt kapnak. Persze sok ember megkeresztelkedett, de miután már nem kaptak lisztet, nem jöttek többé a templomba. Ezért Koreában a milkaru kjo, avagy a liszt-katolikusok kifejezést használják rájuk. ... 1963-tól Pak Csong Hi hivatalosan is az ország elnöke lett, az évek múlásával pedig kiderült, gazdasági fejlődésben nem kevés történt, de a demokrácia nem haladt előre. 1972-ben Kim Dedzsung közel volt ahhoz, hogy megnyerje a választást, sokan ma is úgy gondolják, hogy család történt. Nem sokkal később Kim Szu Hvan szöuli bíboros erős kritikákat fogalmazott meg Pak ellen. Én 1992-ig az ország déli részén szolgáltam, és még ott is – a vidéki területekkel együtt – megduplázódott, megtriplázódott a hívek száma néhány év alatt. Mindez szerintem az emberi jogok tiszteletben tartásának volt köszönhető."*¹⁶

Kim Szu Hvan bíboros élete többször is veszélyben volt a rezsim során [McKittrick, 2009]. Az első dél-koreai bíboros egyik alkalommal például demokrácia párti fiatalokat bújtatott a Mjongdong székesegyházban. Arra kérték a bíborost, hogy adja át a rendőrségnek a fiatalokat, de ő azt válaszolta, ha az állami szervek belépnének az épületbe, vele fognak előbb szembenézni, mögötte pedig tisztelendők és apácák fognak állni. Amennyiben őket lebirkózzák, hátul diákokat is fognak találni. Végül a kormány visszahívta a rendőrséget, így sikerült elkerülni a vérengzést. Később szokássá vált,

¹⁴ Csooszon 1392 és 1897 között fennálló egységes, önálló államalakulat a Koreai-félszigeten.

¹⁵ Szent Kim András 1821 augusztusában született, 15 évesen keresztelkedett meg, 1844-ben Sanghajban pappá szentelték, 1846-ban meghalt. Ő az első koreai pap, koreai keresztény vértanú, 1984 óta Korea védőszentje.

¹⁶ Részlet a szerző beszélgetéséből Dennis Monaghan atyával 2018 novemberében.

hogy a rendőrség nem lépett be a templomokba, így a veszélyben lévők gyakran ezen épületekben igyekeztek menedéket találni maguknak. Dennis atya a következőket mondta az ügyről:

“Kim bíboros félelmet nem ismerő ember volt. Egyszer egy utazás során Puszanba Pak Csong Hi azt kérdezte tőle: ugye tudod, hogy bármikor lelőhetlek? Kim azt válaszolta neki, hogy nyugodtan tegye meg. Pak tanácsadói elmondták az elnöknek, hogy egyszerűen nem ölheti meg a bíborost, ugyanis az politikai öngyilkosság lenne a nemzetközi sajtó visszhangját tekintve. Kim bíboros gyakran említette, hogy bár a hívek a bejárati ajtón jönnek be, gyakran az oldalsó vagy hátsó ajtón surrannak ki. Manapság más a katolikus egyház szerepe. Miklós bíboros kijelentette, Dél-Koreában demokrácia van, ezért többé nem szükséges beavatkozni a politikai ügyekbe. Ennek ellenére az egyháznak van társadalmi szerepe: sok pap szakszervezetekben tevékenykedik, egyesek a gyárak és cégek tagjaival foglalkoznak, mások a fiatalokkal és szegényekkel. A leginkább optimista becslés alapján is a katolikusok a lakosság 10-11%-át teszik ki. Mégis a parlament 300 tagjából 63, illetve a köztársasági elnök is katolikus. Lehet, hogy a felekezethez tartozók száma nem annyira nagy, a befolyásuk azonban sokkal inkább.”

Annak ellenére, hogy katolikusok nagy számban képviseltetik magukat a közéletben, a Koreai Kultúráért Felelős Katolikus Akadémia (Catholic Academy for Korean Culture) alelnöke, Pak Munszu úgy érzi, a felekezet több kihívásra sem tud érdemben válaszolni a XXI. században. A kongregáció növekedése például annak pozitív voltán túl ahhoz vezetett, hogy egyre kevesebb laikus kapcsolódik be a felekezet ügyeibe. Mint arról korábban szó esett, az 1960-as évektől a katolikus képviselők saját feladatuknak érezték a szociális problémák megoldását, de akkoriban sokkal inkább informális keretek között valósult ez meg. A demokrácia hiánya, illetve az emberi jogok megsértésének súlyossága oda vezetett, hogy a katolikusok egy nagyobb családhoz hasonlóan együttműködtek még akkor is, ha bizonyos kérdésekben nem értettek egyet. Az akkoriban liberálisnak számító egyház ma gyakran konzervatív nézetei miatt részesül kritikában, míg a laikusok, illetve az általuk irányított szervezetek befolyása az egyház által vezetett kampányokban minimálissá vált. Hasonlóan aggasztó, hogy a katolikus egyházat a felső-középosztály közösségének titulálják a dél-koreai társadalomban, ami csökkenti az emberek bizalmát a katolicizmus felé, főként úgy, hogy a felekezet az egyenlőséget hirdeti [Park, 2012: 103-107.]. Ezen gondolattal Dennis atya is egyet tudott érteni: *“Az egyház régen szegény volt, most úgy érzem, hogy az elkényelmesedett középosztály közössége. Szülőbambák is sok szegény él, de egyszerűen nem tudnának bejönni a templomba. Kényelmetlen lenne számukra. Mindenki arrébb lépne tőlük, mert nem tiszták és szakadt a ruhájuk. Beszélgetünk azokkal, akiket ismerünk, de nem közeledünk azok felé, akik különböznek tőlünk.”*

A továbbiakban arról kérdeztem Dennis atyát, hogy az általa említett közéleti befolyás milyen visszajelzést kap a társadalom részéről, illetve milyen a viszony a többi keresztény és nem keresztény felekezettel, azt figyelembe véve, hogy Korea más történelmi, kulturális és vallási alapokkal rendelkezik. *“Bármennyire is meglepő, a katolikusok és a buddhisták nagyon jó viszonyban vannak egymással. Sajnos nem ilyen jó a kapcsolat a protestáns egyházakkal. Természetesen az alapvető értékekben egyetértünk – például az emberi jogok tiszteletben tartásának terén –, a konfliktusok pedig nem erőszakos cselekedetek által valósulnak meg. Talán bizonyos rivalizálás is érezhető a felekezetek között. ... A buddhisták, illetve a protestánsok közül az anglikán közösség másképp viselkedik. Elmélgető, kontemplatív stílusuk következményeként mindig nyitva áll ajtajuk, szívesen fogadnak bárkit, de ők nem próbálnak mindenféle eszközzel téríteni. Az új protestáns közösségek sokkal inkább teszik ezt. Gyakran az utcán vagy a metróauljárókban igyekeznek új tagokat találni. És ha furcsán is hangzik, ez nagyon hatásos. A katolikus egyház valahol a kettő között helyezkedik el.”*

A tanulmányút során egy angol, illetve egy koreai nyelvű szentmisén vettem részt vasárnap a Mjongdong székesegyházban. A liturgia egyetemes jellege miatt jelentős különbségek nem vehetők észre egy európai szertartáshoz viszonyítva, azonban az eukarisztikus imát követő alapítás elbeszélése alatt a hívek nem letérdelnek, hanem felállnak, míg a békeköszöntés során nem kezet fognak, hanem meghajolnak egymás előtt. A dolgozat további részében kitérek arra is, hogy mi okozhatja ezen különbségeket. Egy másik apróságról beszélgettünk a 42 éves Kim Mincshol jezsuita atyával, aki jelenleg Rómában papként tevékenykedik: *“Érdekes, hogy az áldoztatás során a hívek a padokban maradnak, és csak akkor állnak fel, ha az előttük lévő sor már befejezte az áldozást. Európában ez sokkal rendszertelenebb. Talán ez is egy jel arra vonatkozólag, hogy a koreaiak szeretik megőrizni a rendet, a pontosságot.”*¹⁷ Ugyanez indokolhatja azt is, hogy a perselyezés során a perselyezők megálltak a templom közepén, míg a hívek ugyancsak sorokban, egymást követően adakoztak.

Dennis atya az angol mise teendőit látja el a kezdetektől fogva: *“Emlékszem, az első néhány angol misén az altemplomban 25-en voltunk. Majd a hívek száma egyre gyarapodott, ezért kaptunk egy termet. Ott körülbelül 150-en voltunk, de később már oda sem tudtunk beférni. Lassan hét éve a székesegyházba költöztünk. Számomra érdekes, hogy az angol misére járók körülbelül fele nem is ismeri a nyelvet. Egyszer egy koreai hívőtől megkérdeztem, miért jár angol misére, ha 11 más lehetősége is van. Azt mondta, hogy az angol mise csendes, nincs hangoskodás a pap részéről, nincs számonkérés. A koreai papok gyakran elfelejtik, hogy ők állnak a hívek szolgálatában, nem pedig fordítva. Túl sokat várnak el, túl kemények, így lelkileg nem feltöltik a híveket vasárnap, hanem csak újabb feszültséget keltenek bennük a munka és más nehézségeken túl. Rengeteg olyan történetet hallottam, hogy a koreai papok nem voltak sikeresek például Dél-Amerikában, épp a túlzottan szigorú és kritikus gondolkodás miatt. Más koreai papok attól hökkentek meg, hogy az afrikai hívek a misén vidáman énekeltek, akár táncoltak is. A papok számára ez sértő volt. ... Mindez sok nehézséget okoz, ugyanis egy katolikus egyház van, bizonyos területek mégis elszigetelődnek, sajátos jellemvonásokat kialakítva.”*

Kérdéses, hogy a túlzott komolyság befolyásolja-e a fiatalok kötődését a katolicizmushoz. Amennyiben a 2015-ös adatokat tekintjük, kicsit több mint 6 millió 15 és 24 év közötti fiatal élt az országban. Ezen fiatalok közül 412911 személy vallotta magát katolikusnak, ami 6.7%-ot jelent. Mindez még a KOSIS adataihoz viszonyítva is elmarad az összesített 7.9%-os átlagtól. Dennis atya a következőképpen látja a helyzetet: *“Rengeteg időt töltöttem fiatalokkal. Sokszor kérdeztem tőlük, hogy mit lehetne változtatni, mi tetszene nekik a misén például. A válasz azonban gyakran ugyanaz volt: unatkozunk. ... Lényeges azonban, hogy nem minden a vasárnapi miséről szól. Valljuk be, hogy amikor a világban valamit meg kell oldani, krízishelyzet alakul ki, a fiatalok elképesztőek. Az a tény, hogy a fiatalok közül sokan nem jönnek vasárnap misére, nem jelenti azt, hogy ők nem keresztények. Ők igenis keresztények! Egyszer egy somáliai éhínség során több száz ír fiatal segédkezett keresztény szervezetek kíséretében. Kiderült, hogy ezek a fiatalok nem is jártak rendszeresen templomba, de fontosnak tartották az aktív kereszténységet. Ki tudja, lehet, hogy nekik van igazuk.”*

A koreai katolicizmust elkerülte mind a homoszexualitással, mind a gyerekekkel kapcsolatos tömeges szexuális zaklatás botrány. Ennek ellenére több belső probléma is él, például a túlzottan hierarchikus rendszer, illetve a nők egyenlőtlen helyzete. Dennis atya szerint a botrányok elkerülésében sokat segít az a fegyelem és szigor, ami a felekezet vezetőinek részéről működik az

¹⁷ Részlet a szerző beszélgetéséből Kim Mincshol atyával 2018 novemberében.

országban. *“Ha egy papról olyan hír érkezik, hogy pedofiliát követett el, azonnal felfüggesztik pozíciójából. Az egyház tagjai készítenek egy aktát, amit elküldenek a rendőrségnek. Ezt követően csak akkor térhet vissza az adott személy, ha bebizonyosodik róla, hogy ártatlan. Nem is próbálják az ügyet eltitkolni, ahogy ezt más országokban tették, sőt máshol sok esetben, amikor valakiről kiderült, hogy mit követett el, csak áthelyezték egy másik plébániára.”* Az atya szavait alátámasztja a néhány hónapja publikussá vált pennsylvaniai botrány is, mely részleteiből kiderül, hogy a bűncselekményt elkövető vallási képviselőket betegszabadságra küldték, majd más egyházkerületekben folytatták tevékenységüket [Luciew, 2018].

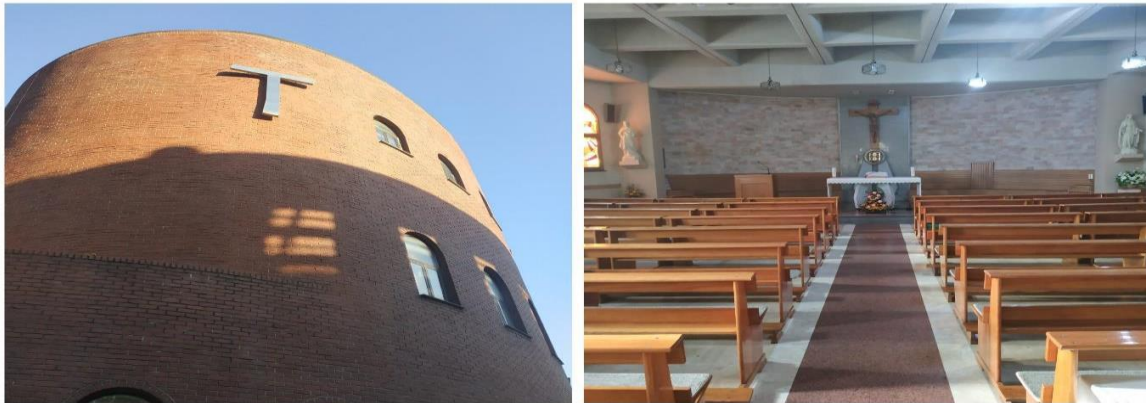
Dennis atya nagy problémának tartja azonban, hogy a konfuciánus társadalom patriarchális nézete a kereszténység – és így a katolicizmus – fő befolyásoló ereje is lett. *“Sok pap úgy érzi, mindenki fölött áll. Valójában már a szeminárium első napjain is ezt éreztetik velük, hisz azt mondják nekik, hogy különlegeseek, jobbak másoknál. ... Nincs remény arra, hogy a nők egyenlő státuszban részesüljenek a férfiakkal. Ez a társadalomban is gyakran így van. Amikor körülbelül 7 éve beköltöztünk a székesegyházba, ugyanúgy tartottuk a liturgiát, ahogy azt megelőzően. Ez nagy felháborodást váltott ki, mert nem volt megszokott, hogy nők az oltár közelében legyenek, olvasmányt vagy szentleckét olvassanak, esetleg lelkipásztori kiegészítőként áldoztassanak. Nagyon örülök, hogy az angol mise példájára már a koreai miséken is lehetőséget kapnak a nők, hogy az oltár körül tevékenykedjenek, de lányok még ma sem ministrálhatnak a székesegyházban. A legtöbb más szülői templomban ez nem probléma, de itt igen. Számomra hihetetlen! Egyik alkalommal két lányt kértem meg arra, hogy segítsenek az áldoztatásban. Aznap este felhívott egy öreg hölgy, aki rémülten mondta, hogy szörnyű dolog történt: egy hölgy részesítette őt a szent ostyában. Afelől érdeklődött, hogy ki volt a hölgy, és nem jelent-e ez bűnt. Azt válaszoltam neki, hogy ő egy olyan lány, akít Jézus Krisztus nagyon szeret. Ekkor megnyugodott és elköszönt. Őszinte leszek, nem tudom hogy Jézus mit gondol róla, de nagyon meglepett, hogy a hívek ezen aggódnak.”* Az 1990-es évek elején megjelent a feminizmus a koreai katolicizmusban [Kovács, 2016: 166-168.] többek között a katolikus nőegyesületek, teológusnők és női közösségek által. A kezdeményezések azonban egyrészt az egyházi vezetőktől, másrészt a női hívek többségétől is negatív bírálatban részesültek, a katolikus feminizmus pedig napjainkban jelentéktelen Dél-Koreában [Park, 2012: 113-114.].

Mise a Mjongdong-székesegyházban.

Jelentős azonban az országban a külföldiek jelenléte, a 2018-as adatok szerint több mint 2.1 millió, vagyis a népesség 4.21%-a. A kínai kisebbség a legnagyobb, több mint 1 millió lakossal, de jelentős a vietnámi, thaiföldi, amerikai, üzbg és filippínó bevándorlók száma is [Park, 2018].

Annak érdekében, hogy jobban megértsem a külföldről érkező katolikusok helyzetét, ellátogattam a Szent Ferenc Nemzetközi Katolikus Plébiatemplomba (St. Francis Catholic International Parish Church), ahol interjút készíthettem az ottani plébánossal, az olasz Giancarlo Faldani atyával. Már 1978-ban misét tartott a külföldieknek John Paulisen ferences atya a ferences rendházban, majd James Murdoch jezsuita atya folytatta munkáját. Azt követően 5 olasz pap is fontos munkát vállalt a Szöulban élő külföldi katolikusokat illetően, 2000-től pedig Giancarlo Faldani végzi a plébánosi tevékenységeket [St. Francis Catholic International Parish, 2012]. Hat nyelven, koreaiul, angolul, németül, spanyolul, olaszul és franciául tartanak szentmisét a templomban hétfégen, hétköznap reggelenként pedig koreai misét celebrálnak. Dennis atyához hasonlóan Giancarlo atya szintén hosszú ideje él Dél-Koreában:

A plébátiemplom kívülről, illetve a belső tér.

“Fiatal korom óta misszionárius szerettem volna lenni. Szerzetesként kértem előljárámat, hogy jöhessenek Dél-Koreába. Azért pont ide, mert a nagybátyám is Dél-Koreában tevékenykedett misszionáriusként. 1969-ben jutottam el az országba. Amikor ide jöttem, ez a templom még nem létezett. Az épületet nem munkások segítségével, hanem a saját kezünkkel építettük. Iskola után mindennap dolgoztam. Így volt ez két évig, míg Teguba nem jutottam segédlelkésznek. Azt követően több koreai nyelvű plébánián is tevékenykedtem, 2000 óta pedig ezen a plébánián vagyok. Egy átlagos vasárnap 600-700 hívő jön a szentmisékre, ezek közül az angol nyelvű a leginkább népszerű. A legtöbb résztvevő külföldi.”¹⁸ A továbbiakban a már említett liturgikus különbségekről beszélgettünk, ami meglepő válaszokat hozott: *“Hogy miért nem térdelnek az emberek? A koreai templomokban egyszerűen nincsenek térdeplők. Mikor én idejöttem, a legtöbb templomban még volt térdeplő. Azt követően azonban vitázni kezdtek a kérdésről a hívek számának növekedése miatt, és arra jutottak, hogy térdeplők nélkül több pad, így több hívő is befér a templomba. A kézfogás hiánya a koreai hagyományos kultúrához köthető. A távol-keleti kommunikáció és tiszteletadás egyik alapja a meghajlás, így a templomokban is ezt a “köszönési” formát használják. Az ügyszóhoz hozzátartozik, hogy néhány éve egy járvány is gondot okozott az országban, ekkor pedig a püspökök külön kérték, hogy az emberek ne érintsék meg egymást.”*

¹⁸ Részlet szerző beszélgetéséből Giancarlo Faldani atyával 2018 novemberében.

Bevallom, az interjú során nagyon meglepőnek éreztem a járvánnyal kapcsolatos kijelentést, ám napjainkra a világ különböző pontjain megtapasztalhattuk a szentmisékre és istentiszteletekre is érvényes hasonló intézkedéseket a fertőzés elkerülése érdekében.

A plébánia a 2000-es évek elején rendkívül népszerű volt, de idővel a jelentős vietnámi, illetve filippínó kisebbség elhagyta a templomot, ugyanis létrejöttek külön plébániák közösségeik számára. Arra is kíváncsi voltam, hogy – bár idén csökkentették a hosszú munkaidőt az országban [Osborne, 2018] – van-e az embereknek egyáltalán idejük saját hitükre, spiritualitásukra: *“A helyzet nagyon változó. Azok, akik cégek vagy gyárak alkalmazottai, valóban kicsit nehezebb helyzetben vannak. Néhány évtizeddel ezelőtt még a vasárnapok sem voltak szabadnapok mindig, most azért jelentősen többet pihenhetnek az emberek. Vannak persze különleges helyzetek. Nem egy illegális bevándorló járt már a templomban. Ők gyakran olyan körülmények között dolgoznak, hogy csak havonta egyszer tudnak eljönni hozzánk.”*

Bár Giancarlo atya 1969 óta Dél-Koreában él, figyelemmel követi a római katolikus egyház működését a különböző nyugat-európai országokban egyrészt a Dél-Koreába érkező külföldi plébánosok, másrészt személyes útjai által. Kíváncsi voltam arra, hogy miért zajlanak le más folyamatok ezen európai országok, illetve Dél-Korea viszonylatában: *“Figyelembe kell venni, hogy az országban megkeresztelt személyek többsége felnőtt. A felnőtt keresztelezés azért jó, mert a megkereszteltek valóban tudatosan, saját döntésük alapján válnak katolikussá. ... Hogy miért vált a katolicizmus – és a kereszténység – népszerűvé? Papként annyit mondhatok, hogy ezt csak Isten tudhatja. Több tízezer személyt kereszteltem meg az itt töltött évek alatt, úgyhogy saját tapasztalatból Isten kegyelmét tudom megnevezni legfőbb indokként. Ehhez párosul Dél-Korea helyzete, a belső instabilitás, a külső veszélyek, az északi koreaiakkal való viszony. Az emberek gyakran jelezték nekem, hogy vigasztalást, biztonságérzetet csak a vallásokban találhattak. Végülis az a lényeg, hogy jó ember légy. Lehet bárki katolikus, ha közben tolvaj...”*

Nagy kérdés azonban, hogy elsősorban miért nem azon vallásokban keresték a koreaiak a vigasztalást, melyek évszázadok óta meghatározták a térség kulturális, hitbeli és filozófiai voltát. Giancarlo atya szerint a keresztény felekezetek a kizárólagos érvényességre való igény miatt váltak népszerűvé: *“Az emberek szeretik pontosan tudni, hogy hova tartoznak. A távol-keleti hagyományos vallások nyitottak. Kicsit leegyszerűsítve: ha valaki egy kicsit buddhista, lehet egy kicsit sámánista is. Viszont egy keresztény felekezethez tartozva csak egy közösség tagja lehetsz.”* A keresztény felekezetek „abszolutisztikus” volta sok vitát generál a közösségek között. A létező konfliktusra a protestantizmussal foglalkozó fejezetben térek ki, igyekszem összegyűjteni a katolikus képviselők által megfogalmazott kritikákat, illetve a protestáns fél válaszát.

A koreai katolicizmus fejlődése az elmúlt néhány évtizedben szorosan összekapcsolható a félsziget területén történő eseményekkel. Mégis napjainkban ugyanazon univerzális kérdés okozza a legfőbb kihívást, ami az egyház egészét választás elé állítja: hogyan tovább? A Csolduszán vértanúk sírjánál¹⁹ sétálva azt láttam, hogy a hívek meghajolnak mind Szent Kim András hatalmas szobra előtt, mind II. János Pál pápa mellszobra előtt, majd gyertyát gyújtanak szeretteik és a halottak emlékére, és Szűz Mária szobrával szemben ülve imádkoznak. II. János Pál pápa 1984-es dél-koreai útja során 103 vértanút, köztük 10 francia misszionáriust is szentté avatott, illetve a koreai katolicizmus 200 éves évfordulóját ünnepelte [KOREA.NET, 2014]. 20 évvel később Ferenc pápa érkezett az országba,

¹⁹ A Csolduszán szó szerinti jelentése “lefejezés hegye”. Az 1860-as években az egyre erősödő keresztényüldözés során a magukat katolikusnak mondó előljárókat és híveket a Han folyó melletti hegyre hurcolták, ahol brutálisan kivégezték őket.

hogy 124 mártír boldoggá avatását végezze el. A Kvanghvamun kapu előtt tartott szentmisén hatalmas tömeg vett részt, az egyházfőt pedig örömmel fogadták [BBC, 2014]. Augusztus 16-án Ferenc pápa férfi és női egyházi közösségekkel – szerzetesekkel, apácákkal - találkozott, ahol egyrészt köszönetet mondtak neki látogatásáért, azonban több kritikát is megfogalmaztak, jelezve, hogy a közösségek a szekularizáció és fogyasztás csapdájába estek, illetve, hogy a neoliberalizáció veszélybe sodorja a katolikus egyházat is [Lee, 2014: 101-102.]. Peter Kang U Il, Csedzsü püspöke egyenesen a pápa látogatásának célját is megkérdőjelezte, mondván, az egyházfő nem a boldoggá avatási ceremónia ünnepe miatt érkezett, hanem figyelmeztetni akarta az országban lévő katolikus közösségeket arra, hogy eltértek az evangéliumi tanítástól, és arra, hogy intenzívebben kellene szociális és missziós elfoglaltságaikkal foglalkozniuk [Rausch, 2018]. A kritika erősnek tűnik, de Ferenc pápa beszédében valóban elhangzott, hogy a püspököknek óvakodniuk kell a világi életmód veszélyeitől, főleg úgy, hogy az adott pozícióban vonzó lehet az üzleti világ szervezeti, tervezési és menedzsment modelljeit alapul venni. Ez az út azonban nem feltétlenül egyezik meg az evangéliumi tanítással [McGarry, 2014].

Hasonlóan vélekedik a Rómában tevékenykedő Kim Mincshol is, aki szerint szállóigévé vált a kritikusok körében, hogy *“a szöuli érseki egyházmegye épp olyan jó üzlet, mint a Samsung. A katolikus egyház nem képes kielégíteni az emberek spirituális igényeit.”* Kutatásában Pak Munszu is említ példákat az üzleti tevékenység okozta bizalmatlanság kapcsán. A szöuli érseki egyházmegye által működtetett Peace Dream temetkezéssel kapcsolatos szolgáltatásokat nyújt, szentföldi zarándoklatokat szervez, illetve építészeti beruházásokban is részt vesz. Ezt sokan olyan kísérletnek fogják fel, mely célja a híveket ügyfelekké alakítani [Park, 2012: 97.]. Beszélgetésünk során a 34 éves, Rómában kánonjogot tanuló I Csangcsun a probléma másik oldalát világította meg: *“A fő probléma, hogy az egyház Koreában elfeledkezett a szegényekről. Egyszerűen nem foglalkoznak azzal, ami nagyon nem vonzó a társadalom számára. Nem a zarándoklatok szervezésével van a baj, hanem azzal, hogy a rendelkező források rosszul kerülnek szétosztásra.”*²⁰

Észrevehető, hogy néhány nap leforgása alatt teljesen ellentétes – mind liberális, mind konzervatív - tanácsokkal látták el az egyházfőt, a XX. század második felének egységével ellentétben pedig egy komoly törés érezhető.

A koreai ortodoxia helyzete

Az ortodoxia vizsgálata során szintén a politika erős befolyása fedezhető fel. Már 1889-ben volt igény arra az orosz diplomácia részéről, hogy az ortodoxia megjelenjen a Koreai-félszigeten. Ez 1900-ban sikeresen meg is történt, azonban egyrészt az 1904-1905-ös orosz-japán háború, majd az 1910 és 1945 közötti japán gyarmati uralom megnehezítette a misszionáriusok dolgát. A koreai háború következtében a Szovjetunió Észak-Koreában, míg az Amerikai Egyesült Államok Dél-Koreában éreztette befolyását, ami azt jelentette, hogy az oroszoknak titulált ortodoxiának nem volt helye az országban. Egyrészt szigorú ellenőrzés nehezítette az ortodox vallásgyakorlást, másrészt a hívek is bizalmatlanul tekintettek az orosz ortodox egyházra, így a koreai ortodoxia elszakadt a moszkvai patriarchátustól, egyházi joghatóság nélkül folytatva működését. Ezen súlyos hatásköri probléma 1955 decemberében került megoldásra, miután a szöuli Szent Miklós Székesegyház ortodox közössége megszavazta a konstantinápolyi ökumenikus patriarchátus alá tartozást. Ez nem jelentette azonban a koreai metropólia létrejöttét is, így előbb az ausztrál, majd az észak- és dél-

²⁰ Részlet a szerző beszélgetéséből I Csangcsun atyával 2018 októberében.

amerikai, illetve új-zélandi érseki egyházmegyéhez való tartozás által működött Dél-Koreában az ortodoxia [Hamalis, 2017].

A háborút követő első évtized azért is volt kihívásokkal teli a koreai ortodoxia számára, mert nehéz gazdasági körülmények között kellett növekednie. A japán gyarmati uralom során a koreai közösség a japán ortodox egyház fennhatósága alá tartozott, így a felszabadulást követően a koreai államvezetés elvette a vagyont – japán tulajdonnak tekintve azt. Egy közel 7 éves pereskedés után a vagyon 1962 végén visszakerült az ortodox közösséghez, ez pedig egy székesegyház felépítését is lehetővé tette. Mun Dzsi Han²¹ atya – aki közel 24 évig szolgált a koreai ortodox közösséget – elkötelezett tevékenységének, illetve Prof. Cso Csang Han építészeti terveinek hála 1968-ra elkészült a szöuli Szent Miklós Székesegyház. A templom már 1968-ban megnyílt, de csak 1978-ban szentelték fel az új-zélandi metropólia, illetve Dionüszosz koreai exarcha²² jelenlétében. A koreai ortodoxia jelenleg 7 plébániával rendelkezik az országban, de egy ortodox plébánia az észak-koreai fővárosban, Phenjanban is működik. Emellett 13 kápolna is várja a híveket. A követők száma Dél-Koreában 5000 körüli, az észak-koreai szám kevésbé ismert [Cho, 2017].

Szöuli tartózkodásom során volt lehetőségem ellátogatni a Szent Miklós Székesegyházba és egyetlen koreai papjával, Antonios Lim atyával beszélgetnem. A székesegyház külseje első látásra ismerős volt, később pedig kiderült, hogy az Isztambulban található Hagia Sophia bizánci építésű hajdani ortodox bazilika mintájára épült. A koreai nyelvű feliraton kívül minden megegyezett az általam látott kelet-európai ortodox templomokkal. A bejáratnál Szent Miklós portréja áll, illetve egy festmény, mely szintén őt ábrázolja, amint Mira – a jelenlegi törökországi Demre – városában adakozik. A templom belseje a bizánci művészet stílusában épült, azonban a falfestmények és képek koreai feliratokkal rendelkeznek – elsősorban a koreai közösség számára nem ismert ortodox szentek bemutatása végett. A tény, hogy a székesegyház ezen felül nem képvisel koreai elemeket annak is köszönhető, hogy több tárgy – szőnyeg, ikon – külföldről, főként Oroszországból érkezett. A székesegyház közvetlen közelében lévő kápolna külön kiemelkedik ilyen elemek tekintetében, ugyanis a helyszínt jelenleg is a szláv nyelvű szentmisék megtartására használják.

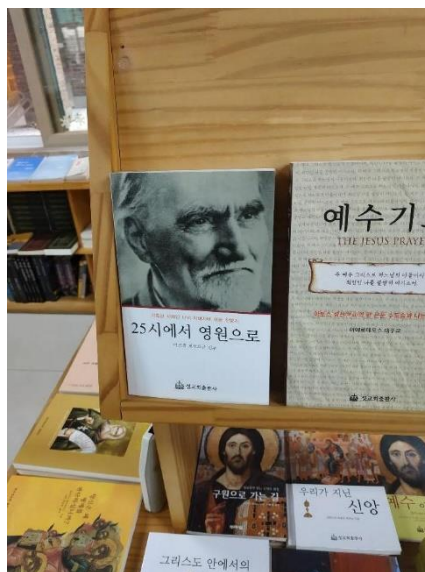

A bizánci stílus az épület összes elemét illetően felfedezhető.

²¹ Boris Moon néven szolgált az ortodox egyházban.

²² Jelenleg a keleti katolikus egyház egyházjoga szerint az exarcha egy olyan különleges körülmények miatt létrejött egyházkormányzati terület, amelyet nem eparchiaként létesítettek és területileg vagy más szempont szerint körülhatárolt. Az exarcha vezetője nem feltétlenül püspök, áldozópap is lehet. Joghatóságát a kinevező hatóság nevében gyakorolja.

“Az ortodoxia szervezeti felépítése az, ami lehetővé teszi a közös fejlődést” – mondta Antonios Lim atya a székesegyház közvetlen közelében lévő egyik ortodox könyvesboltban, ahol több, az ortodoxia szempontjából nemzetközileg elismert teológus koreaira fordított írásai is megtalálhatók.

A román Virgil Gheorghiu atya íróként és teológusként tevékenykedett, de 1948-tól Franciaországban élt száműzetésben. Ortodoxiával kapcsolatos művei napjainkban koreaiul is elérhetők.

“Mivel mi egy kis közösség vagyunk, az ökumenikus patriarchátus alá tartozunk. Mégis bizonyos döntéseket teljesen önállóan hozunk meg. Ebben segít az a bizottság, amit jelenleg én vezetek. A bizottság azonban nem úgy működik, hogy elmondom, mit gondolok, a többiek pedig követnek, hanem a tagok egyhangú beleegyezése alapján születnek döntések.” – mondta Lim atya²³. Arra voltam kíváncsi, ez a rendszer miként működik a különböző patriarchátusok között: ha meglátogatok egy, az orosz patriarchátus alá tartozó templomot, illetve egy, a konstantinápolyi patriarchátus alá tartozó templomot – mint amilyen a szöuli Szent Miklós Székesegyház is –, milyen különbségeket fogok felfedezni: “Vegyünk példának azt, hogy engem pappá szentelnek. Ebben a metropóliának, illetve Bertalan (I. Bartolomeo) konstantinápolyi patriarchának van szerepe. Más patriarchátusok nem tudnak a döntésről. Ezáltal egymástól függetlenek vagyunk. A legtöbb dolog azonban a közös hagyományok következményeként megegyezik. A szabályok nem különböznek, ugyanazon liturgiát követjük, azonban különbözhetnek a himnuszok, a zenék dallamai, illetve a művészeti alkotások stílusai. Van orosz ortodox zene, görög ortodox zene, sőt, koreai ortodox dallamok is léteznek...” A Koreai-félszigeten található ortodox templomok koreai ortodox templomok, vagyis a szertartások nyelve is koreai – kivéve néhány kápolnában, ahol főként szláv nyelveken tartanak liturgiát. Mindazonáltal a koreai ortodox közösség több mint egyharmada bevándorló: oroszok, ukránok, románok, görögök, szerbek, bolgárok, amerikaiak számottevően jelen vannak a közösségben.

Külhoni magyarként gyerekként volt lehetőségem találkozni az ortodoxiával. Vasárnap katolikus templomba menet azt láttam, hogy az ortodox templomban már javában zajlik a szertartás, a hívek pedig gyakran olyan sokan voltak, hogy a templomon kívül, a közeli parkból is hallgatták a pap szavait hangszórókon keresztül. Mikor a katolikus szentmise véget ért, én pedig mentem haza, az ortodox közösség még mindig az atya szavait hallgatta²⁴. Antonios Lim szerint épp ez lehet az

²³ Részlet a szerző beszélgetéséből Antonios Lim atyával.

²⁴ A felidézett eseményekre Romániában, az észak-keleti régióban található Szatmárnémetiben (Satu Mare) került sor.

egyik ok, ami miatt az ortodoxia kis közösség maradt Koreában: *“Egy átlagos vasárnapon 200-300 hívő jön a templomba. A liturgia közel három óra hosszú, ezt követően közösen ebédelünk. Sok koreai nem akar vagy nem tud ennyi időt szánni szentmisére. Ez a türelmetlenség a megkeresztelkedés kapcsán is érezhető. Gyakran érkeznek hozzánk protestánsok, katolikusok, akik ortodox keresztényekké szeretnének válni. Mikor megtudják, hogy ez legalább 24 vasárnapon (sőt, általában több időt igényel) keresztüli katekézist²⁵ jelent, elbizonytalanodnak.”*

Bár magától értetődő, hogy Antonios atya egyedül nem fogja megváltoztatni ezt a rendszert, arra voltam kíváncsi, hogy született-e legalább igény erre vonatkozólag – ahogy Dennis atyában a női tevékenységek kapcsán a katolikus templomban. Az atya azonban a kérdést más szemszögből vizsgálta: *“A keresztény életmód nagyban különbözik a világi élettől. Meg kell különböztetnünk a testet a lélektől. Az emberek sokat dolgoznak konkrét, tárgyi javakért, melyek fontosak a lelkünk szempontjából, de nem elsődlegesek. Meg kell találni a harmóniát. Feltöltődnie nemcsak a testnek kell, hanem a léleknek is. Ilyen szempontból az ortodoxia igényei nem teljesíthetetlenek...”*

A koreai anglikánizmus helyzete

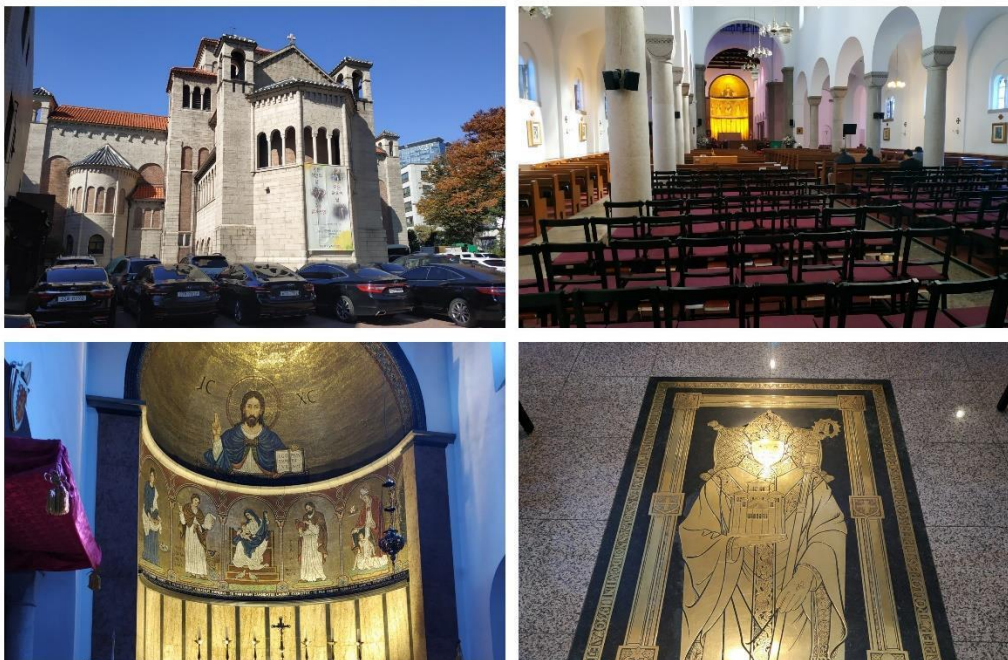
Az első anglikán misszió Korea területén a XIX. század végén kezdődött, miután Charles John Corfe²⁶ az első koreai egyházmegye püspökké vált. Bár az anglikán közösség aktív szociális tevékenységet folytatott (Hit és Felvilágosodás névvel iskolákat működtetett, Incshon és Jodzsü közelében kórházakat hozott létre, Szuvon és Anjang városokban pedig árvaházat), a japán gyarmati uralom megnehezítette annak tevékenységét. Mivel az anglikán közösség nem avatkozott bele explicit módon a felszabadulási kísérletekbe, nem tudott nagy népszerűsége szert tenni a koreai lakosok körében, de külföldiek által irányított közösségként a japán vezetés bizalmát sem nyerte el.

Az összes nehézség ellenére, elsősorban a hívek adományainak hála 1922-ben elkezdődött a szülői anglikán székesegyház építése, mely Arthur Dixon brit építész tervei alapján 1926-ban készült el. A Szűz Mária és Szent Miklós nevet viselő templom alaprajza eredetileg egy keresztet formázott volna, de a japán uralom miatt mind a kereszthajó, mind a főhajó méretarányait meg kellett változtatni, így a székesegyház végső soron befejezetlen maradt. 1993-ban azonban az Egyesült Királyságban rátaláltak a székesegyház eredeti terveire, 1996-ra elvégezték a módosításokat, így napjainkban Arthur Dixon eredeti terveit láthatjuk megvalósítva. A templom a romantika stílusában épült téglából és gránitból, legnagyobb érdekessége pedig, hogy a csigalépcsőn lefelé haladva az altemplomba jutunk, ahol megtalálható Rt. Rev. Mark Napier Trollope sírhelye, aki a harmadik anglikán püspök volt Koreában 1911 és 1930 között. Az ő püspöksége során sikerült befejezni a templomot, a munkálatokban neki is nagy szerepe volt. 1930-ban Európából való visszatérése során hajója összeütközött egy másik vízijárművel, az őt ért sokkhatás következményeként pedig szívrohamot kapott. John Csang nyugalmazott anglikán lelkipásztorral való beszélgetésem során kiderült, nem volt egyszerű elérni, hogy Trollope püspök sírhelye a Keresztelő Szent János kápolnában – a székesegyház altemplomában – legyen elhelyezve: *“Koreában a törvények alapján nem teszik lehetővé, hogy halottak sírjai a forgalmas városrészekben legyenek, főleg úgy, hogy székesegyházunk a városháza közvetlen közelében található. Sok fáradozás következményeként azonban ma a*

²⁵ A hitoktatás görög megfelelője.

²⁶ Az oxfordi All Souls College hallgatója volt, később misszionáriusi tevékenységgel bízta meg Edward White Benson, Canterbury érseke.

székesegyház altemplomában leróhatjuk tiszteletünket a nagyszerű püspök előtt. Külön öröm, hogy sírját egy nagyszerű bronz emlékmű is ékesíti.”²⁷

A romantika mind az épület külsejében, mind az oszlopok által jelen van, de bizánci stílusú oltárképekkel párosul. Jobb sarokban Trollope püspök bronz emlékműve.

A székesegyház felépítése ellenére nehéz évtizedek vártak az anglikánizmusra, főleg úgy, hogy a háború során több anglikán papot és nővért megöltek, vagy Észak-Koreába szállítottak hite miatt. A vértanúk között koreai, ír és angol személyek is voltak. A háborút követően 12 évet kellett várni az első koreai anglikán püspök felszentelésére [Justus Anglican, 2018]. Az 1970-es években három egyházmegye is alakult az országban, ezek pedig jelenleg is működnek szöuli, tedzsoni és puszáni egyházmegyeként. Ugyanezen időszakban az anglikán közösség igyekezett folytatni társadalmi tevékenységét, többek között a Szent Mihály Teológiai Iskola által, mely napjainkban egyetemként működik (Szonggonghve Egyetem). 1993-ban létrejött a koreai anglikán egyház, miután a közösség függetlenné vált Canterbury érsekségétől, jelenleg pedig Pak Dongsin vezetésével koreai metropolitai provinciaként működik. A 2006-os adatok alapján körülbelül 180 anglikán pap 120 plébánián tevékenykedik, a követők száma pedig megközelíti a 65 ezret [WCC, 2006].

John Csang atya becslései alapján a székesegyházhoz közel 800 aktív hívő tartozik, akik főként a vasárnapi eucharisztiaán vesznek részt. Ezen kívül különböző szociális tevékenységekre is sor kerül, a szöuli anglikán közösség ugyanis programokat szervez hátrányos helyzetű és idős emberek számára, ételt készít nekik, adományokkal segíti őket. Hasonlóan érdekes a koreai anglikán egyház által mutatott liberalizmus is: 2001 óta női lelkipásztorok felszentelése is engedélyezetté vált – ami bár az anglikán közösségek tekintetében szokványos lehetőség, de a koreai patriarchális közösségekben erős üzenetet jelent –,²⁸ míg több alkalommal anglikán egyházi képviselők a szöuli Pride felvonuláson is jelen voltak [Lee, 2014].

²⁷ Részlet a szerző beszélgetéséből John Csang atyával.

²⁸ John Csang atya is megjegyezte, hogy 2001-ben heves reakció érkezett több felekezet képviselőjétől, illetve a hívek közösségének egy részétől is a női lelkipásztorok felszentelése kapcsán. Azért számíthat nagy lépésnek ez, mert míg a katolikus egyház esetében Európa több országában hétköznapi jelenség ministráns lányokat látni, addig Dél-Koreában ez társadalmi polémiát váltott ki, a női lelkipásztorok jelenléte pedig ennél sokkal „radikálisabb” lépés volt.

Beszélgetésünk során azt kérdeztem az atyától, szerinte minek köszönhető, hogy az anglikán közösség nem tudott több hívet bevonni az elmúlt évtizedek során: *“A XX. század második felében nyilvánvaló volt, hogy emberierőforrás-hiánnyal küszködött a koreai anglikanizmus. Ezt jelzi, hogy a háborút követően milyen sokat kellett várni az első koreai anglikán püspökre. Napjainkban az univerzalizmus csapdájába estünk. Az emberek egyszerűen nem ismerik az anglikanizmus jellemvonásait, nem tudnak minket hova sorolni. Sokszor mondják ránk, hogy a katolicizmus és protestantizmus kombinációja vagyunk. Ez azonban nem teljesen így van, még akkor sem, ha az anglikán eucharisztia hasonlít a katolikus szentmisére, az egyház felépítése pedig rendelkezik protestáns jellemvonásokkal. Érdemes mélyebben vizsgálni, hogy miben is más az anglikanizmus. A legtöbben azonban ezzel nem foglalkoznak, hanem felteszik a kérdést: miért ne legyek akkor katolikus, miért ne csatlakozzak valamelyik protestáns közösséghez? Végső soron azonban nem minden a számokról szól, nem minden attól függ Isten szemében, hogy ki anglikán, ki katolikus, ki protestáns. A közösségünk kicsi, de szeretettel teli, így jelenleg ez az út tűnik tökéletesnek.”*

A koreai protestantizmus helyzete

A protestantizmus – mely napjaink legnagyobb keresztény felekezete Dél-Koreában, több mint 9.6 millió követővel – csak a XIX. század végén kezdte éreztetni hatását [KOSIS, 2015]. Az első jelentős tevékenységet végző protestáns misszionárius Korea területén az amerikai Horace Allen²⁹ volt, aki a félszigetre való érkezését megelőzően a Kínai Presbiteriánus Misszió tagjaként tevékenykedett. Mivel abban az időben még érvényben volt a kereszténység tilalma, Allen orvosként érkezett Koreába. Így történhetett, hogy Kodzsong király³⁰ megjutalmazta őt, miután a királyné sebesült unokaöccsét egy 1884-es palotaforradalmat követően meggyógyította. A jutalom részeként Allen az első nyugati stílusú kórházat hozhatta létre Koreában, illetve lehetőséget kapott a keresztény tanok terjesztésére is.

Rövid idővel később egy újabb amerikai presbiteriánus misszionárius, Horrace G. Underwood érkezett a területre, aki koreai nyelvű Újszövetséget is hozott magával. Őt követte Henry G. Appenzeller amerikai metodista lelkipásztor. Mind az Underwood, mind az Appenzeller család lényeges tevékenységet folytatott a későbbiekben a protestantizmus elterjedése érdekében.

A XX. század második felében megmutakozó növekedés előfeltétele volt, hogy a protestáns misszionáriusok számottevő tevékenységet folytattak oktatás és egészségügy területén [Szakos, 2017]. Horrace G. Underwood például a Yönhüi Főiskola, jelenlegi Jonsze Egyetem alapjait tette le, míg Henry G. Appenzeller a mai Pecshe Egyetem megalapítója. Női misszionáriusként Mary Scranton létrehozta az első iskolát az országban lányok számára, mely napjainkban már az Ihva Női Egyetemenként működik [Kim, 2018].

²⁹ Már 1832-ben Karl Friedrich August Gützlaff partra szállt Csozson nyugati területén, de az országot hamar el kellett hagynia. 1882-ig Csozson és a nyugati országok között nem létezett egyezmény, így a külföldiek nem utazhattak az országba legálisan.

³⁰ Kodzsong 1864-től Korea utolsó királyaként regnált, 1897-től pedig a császári titulust is megkapta. Abban az évben Csozson teljesen függetlenné vált, így létrejött a Koreai Császárság, ami magától értetődően megkövetelt egy császárt is. A császárság létrehozásának célja az volt, hogy a koreai császár a japán és kínai császárral egyenrangúnak nyilvánítsa ki magát.

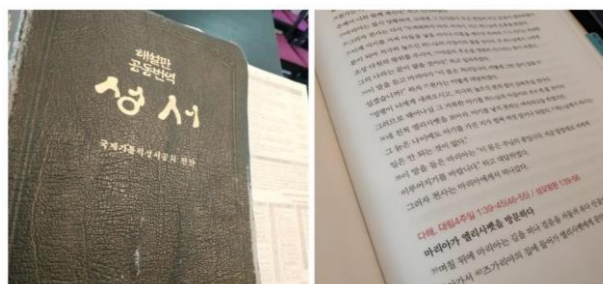

안장자 The Interred

게이일 가족 Gale Family D-8
 레이놀즈 가족 Reynolds Family A-46
 마르텔 E. Martel A-15
 무어 S. F. Moore A-24
 뮐렌스태스 H. J. Mühlensteth D-7
 벙커 앨리스 Bunker Family A-22
 베델 E. T. Bethell A-2
 베어드 가족 Baird Family F-19
 벨 L. I. W. Bell A-49
 브로크만 가족 Brockman Family B-16
 소다 가이치 Soda Gaichi C-20
 쇼 가족 Shaw Family F-21
 스크랜턴 M. F. Scranton B-44
 아펜젤러 가족 Appenzeller Family C-12
 언더우드 가족 Underwood Family F-25
 에비슨 가족 Avison Family F-47
 에케르트 F. Eckert A-8
 웨이드 J. A. Wade F-10
 웰본 가족 Welbon Family A-51
 위더슨 M. Widdowson A-31
 치르크네 S. V. Tchirkin D-39
 캠벨 J. E. P. Campbell B-8

A Jánghvádzsin külföldi misszionáriusok temetőjének területe Dr. Horrace Allen tulajdona volt, később a hittérítők síremlékeit helyezték oda. Jelenleg több mint 370 sír található ott, többek között az Appenzeller és Underwood családé.

Természetesnek mondható, hogy a nyugatról érkező misszionáriusok a japán gyarmati uralom során nem érezték át azt a felháborodást, amely a nacionalista koreai körökben megfogalmazódott. A misszionáriusok a kereszténység univerzális értékeit képviselve igyekeztek jó kapcsolatot fenntartani a gyarmatosítókkal is annak érdekében, hogy a vallási üzenetek továbbra is eljuthassanak a lakossághoz. Mindazonáltal a protestáns misszionáriusok által működtetett oktatási intézményekben a diákoknak a szabadságról és a demokrácia értékeiről tanítottak, az ezzel kapcsolatos általános politikai tanulmányokat viszont a diákság a koreai valóságra vetítette, így összetűzésbe keveredtek a japán államvezetéssel. A vallási képviselők később konkrétan is kiálltak a felszabadulást követelő igények mellett, megszervezve többek között az 1919-es márciusi tüntetéseket³¹.

Szentírás a szülői presbiteriánus templomban.

1935-ben a gyarmatosító kormány politikai intézkedéseivel kötelezte a diákokat és a kormány tagjait, hogy sintó ceremóniákon vegyenek részt³², ezt azonban a katolikusokkal és anglikánokkal ellentétben több protestáns közösség nem fogadta el. Ennek következtében több tíz lelkipásztort elfogtak, másokat pedig száműztek az országból.

³¹ A vallási vezetők által szervezett 1919-es márciusi tüntetések békés jellegűek voltak, de az országban több mint 1 millió embert megmozgattak. A felszabadulást nem sikerült elérni, azonban a következő évek békésebben, kevésbé radikális politikai intézkedésekkel folytatódtak.

³² A sintó ceremóniák azért is voltak elfogadhatatlanok a protestáns keresztények számára, mert a rituálékon való részvétel nézetük szerint megegyezett a bálványimádás bűnével. Az egyistenhit tan annyira fontos szerepet kap a protestáns közösségek számára, hogy több esetben a katolikus és ortodox hitűeket is bálványimádással vádolják Szűz Mária vagy más szentek tisztelete miatt, annak ellenére, hogy a katolikus és ortodox dogmák szerint csak tisztelet övezi őket.

1945-re már a lakosság közel 3%-a, tehát hozzávetőlegesen 700 ezer ember mondta magát protestánsnak a félsziget területén. A XX. század második felében egy olyan megtisztulási folyamat indult a közösségekben, mely céljaként a japán gyarmatosítókkal együttműködő vallási képviselők kizárását fogalmazta meg. Ennek ellenére az egység megvalósíthatatlannak bizonyult, ugyanis egy vezető intézmény fennhatósága hiányában a közösségek elszakadtak egymástól. Mind vallási, mind működési szempontból ellentétek alakultak ki: bizonyos közösségek rendkívül konzervatívvá váltak, kialakítva az úgynevezett radikális fundamentalizmust Dél-Koreában, míg más csoportok a bibliai tanokon felül több liberális teológiai elemet is figyelembe vettek. Hasonlóan nehéz volt közös álláspontra jutni az ökumenikus célok kapcsán is, mivel számos vallási vezető támogatta az Egyházak Világtanácsához (World Council of Churches, WCC) való csatlakozást, míg a konzervatív közösségek fenntartásokkal kezelték azt [Jang, 2004: 134-139.].

Dél-koreai látogatásom során az egyik szülői presbiteriánus közösség lelkipásztorával beszélgettem. Mr.Y.³³ szerint a szakadások, amelyek a koreai protestantizmusban létrejöttek, nem jelentenek komoly problémát: *“Nem hasonlítható a protestantizmus például a katolicizmushoz. Épp azért nem, mert a protestáns közösségek nem dogmákra építkeznek. Mikor valaki kilépett, teljesen elszakadt a közösségtől, mert nem valamilyen marginális kérdésben, hanem az alapokban gondolkodott másként, ezt pedig nem lehetett elfogadni. A protestáns közösségek úgy válhatnak egymástól hivatalosan függetlenné, hogy valójában nem szakadnak szét. Ez nem negatívan érinti a közösségek fejlődését, hanem épp elősegíti azt, hogy mindenki megtalálja a saját magának megfelelő csoportot. Mivel a protestantizmus alapja a Szentírásban való hit, nincs olyan különbség, ami túl nagy lenne.”*³⁴

Bár a demokrácia felé vezető nehéz úton néhány haladó szellemiségű protestáns irányzat részt kívánt venni a politikai eseményekben, több közösség igyekezett szétválasztani a politikát és a vallást, vagy épp támogatásáról biztosította az államvezetést. A konzervatív protestáns csoportok például az Egyesült Államokban is népszerű imareggeli szervezését vállalták el, mely alkalmakra meghívták a politikai vezetőket, illetve a céges világ magas pozícióban lévő tagjait is. 1968-at követően maga Pak Cong Hi is ellátogatott 7 alkalommal az eseményre, később pedig Cson Duhvan is így tett [Yoo–Kim, 2018: 10-13]. A megfelelően működő társadalmi szervezetek kialakulásáig azonban továbbra is a keresztény felekezetek, a katolicizmus és a protestantizmus tett hozzá a változásokhoz. Ilyen volt például a mindzsung teológia megjelenése is, mely a hátrányos helyzetű és elnyomott koreaiakat igyekezett képviselni, egyfajta népteológiai funkcionálva.

Az 1990-es évektől kezdve változás történt a protestantizmus megítélését illetően. Egyrészt a számok is zuhanni kezdtek, ugyanis míg 1961 és 1970 között 412.4%-os, 1971 és 1977 között 56.7%-os, 1978 és 1985 között 29.7%-os növekedés történt a tagságot illetően, addig már 1992 és 1995 között ez 9%-ra esett. A 2005-ös népszámlálási adatok 1.4%-os csökkenést jeleztek a protestáns lakosságot illetően 1999-hez képest, a Keresztény Etika Mozgalom egy 2008-as telefonos felmérésének eredménye pedig azt mutatta, hogy a megkérdezettek körében a buddhizmus, katolicizmus és protestantizmus közül ez utóbbi a legkevésbé kedvelt és szavahihető. Az 1990-es évektől a protestantizmus több, a közösségen belüli és azon kívüli vitatható tevékenysége is napvilágot látott. Ilyen például a közösséggel szembeni elnyomó viselkedés, a feltétel nélküli támogatás az Egyesült Államok felé, a szélsőjobboldali konzervativizmus, illetve a sokasodó

³³ Mr. Y. 47 éves protestáns lelkipásztor, az egyik szülői presbiteriánus közösség jelenlegi vallási képviselője. Nevét nem kívánta felfedni.

³⁴ Részlet a szerző beszélgetéséből Mr. Y. presbiteriánus lelkipásztorral.

korruptciós botrányok ténye. Ezek az esetek azt az érzést keltették, hogy a felekezetek nem lelki, hanem materiális javakat szeretnének elérni [Kim, 2012:65-69.]. Mr. Y. részben egyetért a megfogalmazott kritikákkal, de szerinte a protestantizmust, mint egészet, képtelenség vizsgálni és egységesen kritikával illetni:

“Vegyük figyelembe, hogy közel 10 millió protestáns van az országban, a templomok száma pedig 80 ezer körül jár. Órákig sorolhatnám, hogy hány típusú protestáns közösség van, és milyen módon működnek: presbiteriánus, evangélikus, metodista, misszionárius, reformált, pünkösdi-karizmatikus... ez csak néhány a sok közül. Úgy főleg nehéz a protestantizmust egy nagy testként kezelni, hogy sok csoport nem is tartozik konkrét felekezethez, így a saját szabályaik és elveik alapján működnek. A testet valójában csak az kötheti össze, hogy Isten igéjét hirdetjük. Nyilvánvaló, hogy mindig felmerülnek hibák, azt sem tagadom, hogy néhány közösség visszaél a pénzügyekkel, vagy túlzottan radikális politikai szerepet vállal. Az adományok esetében nemcsak a másik közösség lelkipásztora nem látja azt át, hanem gyakran a hívek sem. Az elmúlt években több botrány született, korruptciós ügyek okoztak bizalmatlanságot, de mégis felteszem a kérdést: milyen okkal válik bizalmatlanná valaki az általam vezetett hitközséggel szemben azért, mert tőlem 20 kilométerre egy másik személy rosszul használja fel a kapott felelősséget? Nem lehet néhány ügy miatt ítélkezni a protestantizmus felett, figyelembe kell venni a tényt, hogy igenis több millió ember talál lelki megnyugvást templomaink falai között.”

Másik komoly kihívás a többi keresztény felekezet, illetve más vallások elítélése a protestáns közösségek részéről. Meghökkenítő volt, mikor 2007-ben a később elnökké választott I Mjongbak üdvözlét küldte annak a puszáni protestáns közösségnek, mely szertartásai során az összes buddhista templom leomlásáért imádkozott. 2008 után a buddhista képviselők azért tüntettek, mert szerintük a kormány sorozatosan diszkriminálja a buddhista közösséget, mivel az államfő és a kormány tagjainak jelentős része keresztény [Kim, 2008]. Az általam készített 9 interjú során a vallási vezetőket egymástól függetlenül megkérdeztem arról, hogy szerintük létezik-e konfliktus a különböző vallási csoportok között Dél-Koreában, és ha igen, melyik csoportokat illetően vannak nehézségek. Bár a válaszok nem tekinthetők egy kvantitatív kutatás részének, azonban jelzésértékű, hogy 8 interjúalany – a protestáns lelkipásztorokon kívül mindenki - azt válaszolta, hogy bizonyos konfliktusok a protestáns közösségekkel kapcsolatosan merülnek fel.

Dennis Monaghan katolikus atya szerint a XIX. század végén érkező protestáns misszionáriusok rengeteg – főként az Egyesült Államokból kapott – pénzt birtokoltak, a katolikusok pedig már akkor is negatívan szemlélték a tevékenységüket, ugyanis úgy érezték, hogy igazságtalanság az általuk végzett evangelizáció, mivel a katolikus misszionáriusok gyakran életüket adták hitükért, mégis a protestánsok aratják le a babérokat. Ehhez párosul a későbbi fundamentalizmus, a látszat, hogy a protestáns lelkipásztorok túlzottan az anyagi javakat tartják szem előtt, illetve a bíráló és sértő igehirdetés a katolikusokkal szemben. Giancarlo Faldani hasonlóan látja a helyzetet: *“Gyakran úgy érzem, a koreaiak egy vonathoz hasonlíthatók. Ez észrevehető a katolikus plébániákon is. Minden tökéletes és pontos kell legyen. ... Talán épp emiatt nincs konfliktus a katolicizmus és a buddhizmus között. A buddhistákat rendkívül békés közösségnek ismerjük. Kisebbség nagyobb gondok inkább a különböző protestáns egyházakkal vannak.”* Szerinte a protestantizmust gyakran a kereskedelemmel azonosítják. Giancarlo atya példaként a Joidói Teljes Evangéliumi Egyház templomának esetéről beszélt, melynek létrehozója úgy viselkedett, mintha a templom a saját

tulajdona lenne³⁵. Ezen felül a protestáns közösségek gyakran építkezési munkálatokba, illetve különböző szolgáltatásokat nyújtó tevékenységekbe is belekezdnek. Egy hasonló kezdeményezés tragédiába torkollott, miután 1995-ben a főváros szívében található Kangnam kerületben egy rosszul felépített többszintes bevásárlóközpont összeomlott, több mint 500 áldozatot követelve [Marshall, 2015]. A tulajdonos az egyik szülői presbiteriánus közösség diakónusa volt, a közhangulatban pedig elterjedtek azon vádak, hogy az építkezés során a legolcsóbb anyagokat használták fel a legnagyobb nyereségszerzés érdekében. Nem kevésbé volt provokatív hír, mikor az 1993 és 1998 között államfői tisztséget betöltő Kim Jongszam fiát vádolták meg befolyással való visszaéléssel. Kim Jongszam presbiteriánus volt, a katonai diktatúra idején azonban, ahogy a későbbi elnök, Kim Dedzsung, ő maga is a Mjongdong székesegyházban lelt menedékre. A kormány egyik hivatalnoká később arról beszélt, hogy Kim Jongszam gyakran érezte magát vallásos üldöztetés áldozatának, ugyanis mind a buddhisták, mind a keresztények úgy érezték, hogy az államfő nem tesz értük eleget [Sullivan, 1998]. Miután fia jogi ügybe keveredett, több magasrangú protestáns politikai szereplő és cégvezető megvesztegetési botrányairól szóltak a címlapok [Lee, 2010: 148].

A többi interjúalany is Dennis és Giancarlo atya érveivel hasonló problémákról beszélt, hozzátéve, hogy nem nyílt konfliktusokról van szó, hanem sokkal inkább egy csendes egyet nem értésről, mely néha a felszínre tör. Mr. Y. presbiteriánus lelkipásztort is kérdeztem az ügyben:

“A vádaskodás egyik közösséget sem építi. Ahogy születnek negatív érvek a protestantizmus kapcsán, úgy a protestánsok részéről is születnek ilyen gondolatok más felekezetekkel szemben. Szerintem ugyanez a helyzet a katolikusok esetében is: ismerek rendkívül konzervatív, illetve nagyon liberális papot is. Túlzásnak tartom, mikor néhány protestáns lelkipásztor eretneknek nevezi a többi felekezet tagjait, azzal sem értek egyet, mikor más vallásokat megsértenek. A kereszténység fejlődése esetében azonban határozottan egyetértek abban, hogy az évszázadok során kialakított dogmákat le kell bontani. Nagyon is helye van az ökumenizmusnak, a közös megbeszéléseknek, azonban vissza kell térni a krisztusi tanítás eredetiségéhez.”

Amennyiben azt vizsgáljuk, hogy a negatívumok ellenére mi okozza a protestantizmus népszerűségét, három fő elemet különböztethetünk meg. Egyrészt a Dél-Koreában található legtöbb protestáns közösségre jellemző az evangélikalizmus, mely megkívánja a személyes megtérést, elsődleges szerepet biztosít az evangelizációnak, nagy figyelmet fordít a bibliai tanításokra, illetve a feltámadt Krisztus személyére, aki megváltotta a világot [Bebbington, 2008: 3-6.]. Másrészt az istentiszteletek felfokozott érzelmi állapotban történnek, a szertartásokra jellemző a pátosz, illetve a közbenjáró imák általi gyógyítások. Ezen túl a protestáns közösségek innovatív módon evangelizálnak, hatalmas eseményeket szerveznek, országjáró tevékenységet folytatnak, toborzási tevékenységüket pedig elsőre meglepőnek tekinthető helyszíneken művelik. Bár az interjúalanyok szavaiból az derült ki, hogy a metrómegállóknál történő rekrutáció inkább az elmúlt két évtized jelensége, szülői tartózkodásom során három kerületben három különböző protestáns közösség állított meg. Mivel azt gondolták, hogy tartózkodásom hosszabb távú Dél-Koreában, arra bíztattak, hogy csatlakozzak közösségük tevékenységeihez, mely a szertartásokon való részvétel mellett közösségi és szociális tevékenységet is jelentene. Hasonlóan különleges, hogy a város főbb

³⁵ A Joidói Teljes Evangéliumi Egyház temploma Szöulban, Joido szigetén található, a pünkösdi-karizmatikus mozgalomhoz tartozik. A világ egyik legnagyobb keresztény gyülekezetének tekintik, több mint egy millió taggal rendelkező mega-gyülekezet.

nevezetességei körül táblákkal, hangszórókkal, szórólapokkal járnak térítők, főként a magukat felekezettől vagy egyháztól függetlennek nevező közösségek.

“Egyrészt azt gondolom, hogy nincs kivetnivaló az úgynevezett kreatív evangelizációs törekvések kapcsán. Máté evangéliumában Jézus azt kéri, hogy menjünk, tegyük tanítványokká az összes népet. Nem arról van szó, hogy vasárnaponként eljönnek a hívek egy rövid istentiszteletre, majd hazamennek, esetleg imádkoznak, de ezzel le is zárják a vallásos életüket. Mi egy közösség vagyunk Isten szeretetében, ami azt jelenti, hogy kollektíven éljük meg a hitünket. Nézzük meg a protestáns istentiszteleteket általában: nagyon lényeges szerepet kapnak mind az ószövetségi, mind az újszövetségi részek, a zsoltárok, az énekek, a meghatározott, kötött formájú imák. De ezt megelőzően az első elem az új tagok köszöntése, beszélgetés egymással, majd az istentisztelet után is ez következik. Közösén étkezünk az istentiszteletet követően, hétköznaponként imaórákon veszünk részt, a Szentírást tanulmányozzuk, szociális munkát végzünk. Itt nem monumentális templomokról, gyönyörű freskókról van szó. A legtöbb protestáns templom olyan, mint egy rendezvényterem. Egyszerű, békés. Miért lenne tehát rossz, ha személyesen, őszintén, kommunikáció által próbáljuk elérni az embereket? Sokkal inkább a társadalomban van gond, mivel jóformán már félünk attól, ha valaki az utcán megszólít minket. Képzeljük el ezt az elzárkózást Jézus idejében, mi következett volna abból, ha a tanítványok félelmükben elszaladtak volna a meghívás elől.” – mondta Mr. Y. a protestáns rekrutáció kapcsán, bár azt is megjegyezte, hogy a nagyobb közösségek kevésbé szorulnak rá az ilyen tevékenységre manapság, a heves utcai megnyilvánulások pedig gyakran a protestáns közösségekben is radikálisnak számító csoportok részéről történnek.

A koreai protestantizmus egyre inkább átlépi a határokat, ugyanis fő feladatának nem a nemzeti, hanem az univerzális evangelizációt tartja. Sok esetben az a meggyőződés fogalmazódik meg a közösségeken belül, hogy a koreai protestantizmus a kereszténység utolsó bástyájaként működik. Szerintük a koreaiak által kapott isteni küldetés megkívánja az egész világban való evangelizációs tevékenységet, ami jelenleg aktívan folyik is, ugyanis a 2013-as adatok alapján közel 26 ezer koreai misszionárius tevékenykedett 169 országban [Kim, 2018]. Az Egyesült Államokban élő több mint 2 milliós koreai diaszpóra például több mint 4500 ázsiai-amerikai templom megépítésében vett részt, a közösségek többsége pedig idővel nem etnikai, hanem hitbeli alapon szeretné a tagokat bevonítani [MultiAsian Church, 2018].

Az elmúlt évtizedek megmutatták, hogy a protestantizmus fontos szerepet tölt be a dél-koreai társadalom életében. Az alapjáraton fiatal, értelmiségi középosztály közösségének tartott felekezet olyannyira kinőtte magát, hogy napjaink statisztikái alapján több protestáns él az országban, mint buddhista. Azt figyelembe véve, hogy a protestantizmus jóformán egy század alatt ilyen nagy sikert ért el, mindenképp tiszteletben kell tartani azon érvet, melyet Mr. Y. is hangsúlyozott: több millió hívő talál lelki megnyugvást a templomok falain belül. Mindazonáltal ez a gyors és sikeres terjeszkedés hatalmas felelősséget is jelent, mely kollektív felelősségnek is tekinthető. Amennyiben csak néhány lekipásztor él vissza a felhatalmazással, azzal az egész felekezet hitelessége sérül, így lényeges – ahogy a többi keresztény felekezet esetében is –, hogy egy olyan megtisztulási és bizalomépítési folyamat induljon el, mely kidomborítja a vallás és hit valódi értékeit és céljait.

Befejezés

A modern dél-koreai kereszténység egyedi, maga a fejlődés története teszi azzá. A keresztény hit néhány évszázad alatt befogadást nyert a dél-koreai társadalom részéről. Olyannyira Dél-Korea

részévé vált a kereszténység, hogy vezető vallási erővé nőtte ki magát, ez pedig a szomszédos távolkeleti országok esetében korántsem jött létre. Mindez jelzi, hogy többről van szó egy regionális hittérítő tevékenységnél: a koreai világkép, az általuk képviselt nézetek, a viselkedési normák, de az elmúlt néhány évtized politikai eseményei és társadalmi változásai is hozzájárultak a kereszténység térnyeréséhez a Koreai-félsziget déli részén.

Az általam végzett munka egy kiindulópont: a téma összetettsége és az eddigi kutatások hiányosságai miatt tévedés lenne végleges konklúziókat levonni, főként úgy, hogy egy dinamikusan változó jelenségről beszélünk. Célom sokkal inkább az volt, hogy a kereszténység elmúlt néhány évtizedének történetét ismertessem személyes példákon keresztül, egyedi jellemvonásokat bemutatva, a főbb nehézségeket és kihívásokat elemezve. Irányadó elveket azonban érdemes megfogalmazni: úgy látom, hogy a koreai kereszténység növekedésének feltétele a béke, a bizalom és az innováció harmóniája. Ahhoz, hogy a kereszténység egységesen – a különböző felekezetek diverzitásának tiszteletben tartásával egyidejűleg – fejlődni tudjon, békére van szükség a különböző felekezetek között, megszüntetve az egymás feletti ítélkezést. Ebben már most fontos szerepe van a Koreai Egyházak Tanácsának, mely az Egyházak Világtanácsához tartozó 1924-ben létrejött ökumenikus szervezet, illetve a Koreai Keresztény Tanácsnak, mely szervezet 1989 óta az Evangéliumi Világszövetség (World Evangelical Alliance, WEA) része. Sokatmondó azonban, hogy a Koreai Egyházak Tanácsának nem része a katolikus közösség, így a párbeszédből a második legnagyobb keresztény felekezet kimarad. Hasonló nehézség, hogy a megbeszélések során gyakran bizalomhiány érezhető, az elmúlt évek során pedig a Koreai Keresztény Tanács is két részre oszlott eretnekséggel kapcsolatos heves vádak közepette. Az elkövetkezendő időszakban cél a hiteles, törvényes, átlátható szerkezeti és pénzügyi felépítés az összes felekezet esetében, ugyanis a belső bizalmatlanság külső kihívásokkal is szembesül, a hitelesség elvesztése pedig súlyos következményekkel járhat. A hitelesség erősítéséhez az innováció is hozzátartozik, mivel egy olyan újfajta rekrutációra van szükség, mely a változó életkorhoz, igényekhez és társadalmi státuszhoz is igazodik, különös figyelmet fordítva a fiatalok, illetve a kiszolgáltatott, hátrányos helyzetű emberek szükségleteire.

Koreai szakos hallgatóként feladatomnak tartom, hogy a témában további kutatásokat végezzek. Észrevehető, hogy a felekezetek különbségeik ellenére ugyanazt célozzák meg – a krisztusi üzenet eljuttatását Dél-Koreán belül, illetve azon kívül –, és hasonló kihívásokkal küszködnek – a fiatalok vallástól való elfordulásával, hiteltelenséggel, pénzügyi bizalmatlansággal, bizonyos társadalmi rétegek kirekesztésével. Célom, hogy az elkövetkezendő időszakban további beszélgetéseket folytassak – lehetőség szerint személyesen – a Koreában szolgáló keresztény vallási vezetőkkel, továbbá azon professzorokkal és szakemberekkel is, akik a témát hosszú ideje vizsgálják. A kvantitatív kutatás részeként rövid kérdőívek által magukat a híveket is megkérdezném a közösségekben lévő aktivitásuk, vallási elképzeléseik, illetve a keresztény felekezetek jövője kapcsán. Amellett, hogy munkámmal gazdagítanám a dél-koreai kereszténységről szóló magyar nyelvű publikációk sorát, a későbbi kutatások konkrét eredményei a dél-koreai kereszténység kihívásainak megoldása kapcsán is relevánsak lehetnek, azok általános tanulságai pedig a kereszténység egészét illetően is irányadóává válhatnak.

Felhasznált irodalom:

A szerző beszélgetései: Mr. J. professzorral, atyával, Kim Dongil atyával, Kim Mincshol atyával, I Csangesun atyával, Dennis Monaghan atyával, Giancarlo Faldani atyával, Antonios Lim atyával, John Csang atyával, Mr. Y. lelkipásztorral.

Baker, Don (2008): Korean Spirituality. University of Hawai'i Press, Honolulu.

Buswell Jr., Robert E. (2007): Religions of Korea in Practice. Princeton University Press, Princeton.

Clark, Donald N. (1998): Christianity in Modern Korea. University Press of America, Lanham.

Csoma, Mózes (2013): Korea – Egy nemzet, két ország – a közös gyökerektől. Napvilág Kiadó, Budapest.

Csoma, Mózes (2018): Korea története – A két koreai állam történelemszemléletének összehasonlításával. Antall József Tudásközpont, Budapest.

Kovács, Ramóna (szerk. Dr. Birtalan Ágnes) (2016): Keleti kutatások – Tanulmányok a ELTE BTK Távol-keleti Intézet OTDK dolgozataiból 2013-2015. ELTE BTK Távol-keleti Intézet, Budapest.

Lee, Timothy S. (2010): Born Again: Evangelicalism in Korea. University of Hawai'i Press, Honolulu.

BBC (2014): Pope Francis arrives in South Korea for first Asia trip. BBC weboldal. <https://www.bbc.com/news/av/world-asia-28783156/pope-francis-arrives-in-south-korea-for-first-asia-trip> (Utolsó megtekintés: 2018.11.23.)

Bebbington, David W. (2008): Evangelicalism and British Culture. Emanuel.ro weboldal. <http://www.emmanuel.ro/wp-content/uploads/2014/06/P-6.2-2008-David-W.-Bebbington-Evangelicalism-and-British-Culture.pdf>. (Utolsó megtekintés: 2018.12.21.)

CATHOLIC BISHOPS' CONFERENCE OF KOREA (2017): 한국 천주교회 통계 (2017) 발행 (Published in Korea Catholic Association Statistics (2017)). CBCK weboldal. http://www.cbck.or.kr/bbs/bbs_read.asp?board_id=K1300&bid=13013298. (Utolsó megtekintés: 2018.12.26.)

CATHOLIC NEWS AGENCY (2009): John Paul II's appeal saved future Korean president from death sentence. CNA weboldal. https://www.catholicnewsagency.com/news/john_paul_ii_s_appeal_saved_future_korean_president_from_death_sentence. (Utolsó megtekintés: 2018.11.13.)

Cavanaugh, Ray (2017): When North Korea's capital had so many Christians it was called the 'Jerusalem of the East'. Christian Today weboldal. <https://www.christiantoday.com/article/when-north-koreas-capital-had-so-many-christians-it-was-called-the-jerusalem-of-the-east/107588.htm>. (Utolsó megtekintés: 2018.11.12.)

Cho, Song-am (2017): Orthodox Witness in the Korean Peninsula. A Historical Approach. Orthodox Korea weboldal. <https://www.orthodoxkorea.org/history/>. (Utolsó megtekintés: 2018.11.26.)

Gaetan, Victor (2017): Has Moon Jae-In's Catholicism Influenced His Diplomacy? Foreign Affairs weboldal. <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/2017-09-22/has-moon-jae-ins-catholicism-influenced-his-diplomacy>. (Utolsó megtekintés: 2018.11.15.)

Hamalis, Perry T. (2017): Korea: Facing another threat. Public Orthodoxy weboldal. <https://publicorthodoxy.org/2017/08/30/korea-another-threat/>. (Utolsó megtekintés: 2018.11.25.)

Jang, Sukman (2004): Historical Currents and Characteristics of Korean Protestantism after Liberation. Korea Journal Vol. 44. No. 4 (Winter, 2004) pp. 133-156. https://www.ekoreajournal.net/issue/view_pop.htm?Idx=3316. (Utolsó megtekintés: 2018.12.26.)

JUSTUS ANGLICAN. The Book of Common Prayer - Chapter XI – China and Corea. Justus Anglican weboldal. <http://justus.anglican.org/resources/bcp/Muss-Arnolt/part4d.htm>. (Utolsó megtekintés: 2018.11.27.)

Kang, Don-ku (1999): The Transmission of Christianity and Reception of Western Philosophy in Korea. Korea Journal Vol. 39. No.1 (Spring, 1999) pp.198-223.

- https://www.ekoreajournal.net/issue/view_pop.htm?Idx=3041. (Utolsó megtekintés: 2018.11.29.)
- Kim, Dae-jung (2000): Nobel Lecture. Nobel Prize weboldal.
<https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2000/dae-jung/lecture/>. (Utolsó megtekintés: 2018.11.12.)
- Kim, Eungi (2002): Characteristics of Religious Life in South Korea: A Sociological Survey. Journal Storage (JSTOR) Vol. 43, No. 4 (Jun., 2002), pp. 291-310.
https://www.jstor.org/stable/3512000?seq=1#page_scan_tab_contents. (Utolsó megtekintés: 2018.11.12.)
- Kim, Hansik (1983): The Influence of Christianity on Modern Korean Political Thought. Korea Journal Vol. 23. No. 12 (Dec., 1983) pp. 4-17. https://www.ekoreajournal.net/issue/view_pop.htm?Idx=2142. (Utolsó megtekintés: 2018.11.09.)
- Kim, Jin-ho (2012): The Political Empowerment of Korean Protestantism since around 1990. Korea Journal Vol. 52. No.3 (Autumn, 2012) pp.64-90. https://www.ekoreajournal.net/issue/view_pop.htm?Idx=3608. (Utolsó megtekintés: 2018.12.26.)
- Kim, Sean C. (2018): Protestant Christianity in Modern Korea. Oxford Research Encyclopedias weboldal.
<http://oxfordre.com/asianhistory/view/10.1093/acrefore/9780190277727.001.0001/acrefore-9780190277727-e-301>. (Utolsó megtekintés: 2018.11.26.)
- KOREA.NET (2014): Historical records of Korea, Vatican ties go online. Korea.net weboldal.
<http://www.korea.net/NewsFocus/Society/view?articleId=121056>. (Utolsó megtekintés: 2018.11.22.)
- KOSIS (2015): 성, 연령 및 종교별 인구 – 시군구 (Népesség nem, életkor és vallás alapján - Város/Ország). Korean Statistical Information Service weboldal. (Utolsó megtekintés: 2018.12.26.)
http://kosis.kr/statHtml/statHtml.do?orgId=101&tblId=DT_1PM1502&conn_path=I2.
- Lee, Eun (2014): 동성애 축제, 미국 교단은 지지, 한인 교회는 걱정 (A melegsztiválókat illetően amerikai támogatás, a koreai egyházak részéről aggodalom vehető észre). 뉴스앤조이 (News Enjoy) weboldal.
<http://www.newsjoy.or.kr/news/articleView.html?idxno=197042>. (Utolsó megtekintés: 2018.11.29.)
- Luciew, John (2018): Catholic cover-up: how pedophile priests kept on abusing Pa.'s children. Penn Live weboldal. (Utolsó megtekintés: 2018.11.19.)
<https://www.pennlive.com/expo/news/erry-2018/08/f3ac386172219/catholic-coverup-how-pedophile.html>.
- Marshall, Colin (2015): Learning from Seoul's Sampoong Department Store disaster – a history of cities in 50 buildings, day 44. The Guardian weboldal. <https://www.theguardian.com/cities/2015/may/27/seoul-sampoong-department-store-disaster-history-cities-50-buildings>. (Utolsó megtekintés: 2018.12.24.)
- McGarry, Patsy (2014): Pope Francis warns Korean Catholic bishops against worldly lifestyle. The Irish Times. <https://www.irishtimes.com/news/social-affairs/religion-and-beliefs/pope-francis-warns-korean-catholic-bishops-against-worldly-lifestyle-1.1897302>. (Utolsó megtekintés: 2018.11.24.)
- McKittrick, David (2009): Cardinal Kim Sou-hwan: The First Korean Catholic cardinal and a campaigner for human rights. Independent weboldal. <https://www.independent.co.uk/news/obituaries/cardinal-kim-sou-hwan-the-first-korean-catholic-cardinal-and-a-campaigner-for-human-rights-1628203.html>. (Utolsó megtekintés: 2018.11.17.)
- MULTIASIAN CHURCH (2018): Number of Asian American churches in the USA. MultiAsian Church weboldal. <https://multiasian.church/data/number-of-churches/#k>. (Utolsó megtekintés: 2018.12.22.)
- Osborne, Samuel (2018): South Korea introduces 52-hour maximum working week. Independent weboldal. <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/south-korea-work-week-maximum-a8428946.html>. (Utolsó megtekintés: 2018.11.20)
- Park, Moon-su (2012): Urgent Issues Facing Modern Korean Catholicism and Their Subtext. Korea Journal Vol. 52. No. 3 (Autumn, 2012) pp. 91-118. https://www.ekoreajournal.net/issue/view_pop.htm?Idx=3609. (Utolsó megtekintés: 2018.12.26.)

- Park, Si-soo (2018): Foreign population jumps to 2.18 million. The Korea Times weboldal. https://www.koreatimes.co.kr/www/nation/2018/01/177_243054.html. (Utolsó megtekintés: 2018.11.20.)
- Rausch, Franklin (2018): Catholic Christianity in Korean History. Oxford Research Encyclopedias weboldal. <http://oxfordre.com/asianhistory/abstract/10.1093/acrefore/9780190277727.001.0001/acrefore-9780190277727-e-311#acrefore-9780190277727-e-311-note-29>. (Utolsó megtekintés: 2018.12.26.)
- REUTERS (2011): South Korea's religious harmony put to the test by Christian president. Reuters weboldal. <http://blogs.reuters.com/faithworld/2011/06/26/south-koreas-religious-harmony-put-to-the-test-by-christian-president/>. (Utolsó megtekintés: 2018.11.14.)
- ST FRANCIS CATHOLIC INTERNATIONAL PARISH (2012): Parish History. Church Catholic weboldal. http://church.catholic.or.kr/international/p_history.html. (Utolsó megtekintés: 2018.11.20.)
- Sullivan, Kevin (1998): Election Of Catholic President Reflects S. Korea's Religious Diversity. The Washington Post weboldal. https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1998/01/15/election-of-catholic-president-reflects-s-koreas-religious-diversity/70d55402-59b4-4f1f-b947-4d6c7fdc0d54/?utm_term=.ba6199f2e610. (Utolsó megtekintés: 2018.12.11.)
- Szagos, Veronika Lilla (2017): Protestantizmus Koreában. Magyar Művészet Magyar Művészet 2017/4. <http://www.magyar-muveszet.hu/szerzok/szagos-veronika-lilla> (Utolsó megtekintés: 2018.12.17.)
- THE SEOUL GUIDE (2012): Myeongdong Cathedral. The Seoul Guide weboldal. <https://www.theseoulguide.com/sights/churches-and-mosques/myeongdong-cathedral/>. (Utolsó megtekintés: 2018.11.16.)
- WCC (2006): Anglican Church of Korea. World Council of Churches Archive weboldal. <https://web.archive.org/web/20110521172247/http://www.oikoumene.org/en/member-churches/regions/asia/south-korea/anglican-church-of-korea.html>. (Utolsó megtekintés: 2018.11.28.)
- Yoo, Yohan – Kim, Minah (2018): “Korea National Prayer Breakfast” and Protestant Leaders’ Prophetic Consciousness during the Period of Military Dictatorship (1962–1987). ResearchGate weboldal. https://www.researchgate.net/publication/328206445_Korea_National_Prayer_Breakfast_and_Protestant_Leaders'_Prophetic_Consciousness_during_the_Period_of_Military_Dictatorship_1962-1987. (Utolsó megtekintés: 2018.12.21.)

Melléklet – a szövegben előforduló nevek, megnevezések

KOSIS	국가통계포털	
Szöul	서울	Seoul
Kim Han Sik	김한식	Kim Han-sik
Li Szin Man	이승만	Syngman Rhee
Pak Csong Hi	박정희	Park Chunghee
Cson Duhvan	전두환	Chun Doo-hwan
Kim Dedzsung	김대중	Kim Dae-jung
I Mjongbak	이명박	Lee Myung-bak
Szomang Presbiteriánus Templom	소망교회	Somang Presbyterian Church
Mun Dzsein	문재인	Moon Jae-in
CBCK	한국천주교주교회의	Catholic Bishops' Conference of Korea
Kim Dongil	김동일	Kim Dong-il
Mjongdong székesegyház	명동성당	Myeongdong Cathedral
Mjang rje-bang	명례방	
Szent Kim András	김대건 안드레아	Kim Taegon Andrew
milkaru kjo	밀가루교	
Kim Szu Hvan	김수환	Kim Sou-hwan
Miklós bíboros	정진석	Nicholas Cheong Jin Suk
Pak Munszu	팍문수	Park Moon-su
Kim Mincshol	김민철	Kim Min-cheol
Csolduszán	절두산	Jeoldusan
Kvanghvamun	광화문	Gwanghwamun
Peter Kang U Il	강우일	Peter Kang U-il
Csedzsu	제주	Jeju
I Csangcsun	이창준	Lee Chang-joon

Mun Dzsi Han	문지한	Moon Ji-han
Cso Csang Han	조장한	Cho Chang-han
Incshon	인천	Incheon
Jodzsu	여주	Yeoju
Szuvon	수원	Suwon
Anjang	안양	Anyang
Tedzson	대전	Daejeon
Puszán	부산	Busan
Szonggonghve Egyetem	성공회대학교	Sungkonghoe University
Pak Dongsin	박동신	Park Dongsin
Kodzsong	고종	Gojong
Jánghvádzsín	양화진	Yanghwajin Foreign Missionary Cemetery
Yõnhũi Fõiskola/Jonsze Egyetem	연세대학교	Yonsei University
Pecshe Egyetem	배재대학교	Pai Chai University
Ihva Nõi Egyetem	이화학당	Ewha Womans University
mindzsung teológia	민중신학	minjung theology
Kangnam kerület	강남구	Gangnam District
Kim Jongzam	김영삼	Kim Young-sam
Koreai Egyházak Tanácsa	한국 기독교 교회 협의회	National Council of Churches in Korea
Koreai Keresztény Tanács	한국기독교총연합회	Christian Council of Korea